

FRANSKÝ STÁT, VÝZNAM ANTICKÉHO DĚDICTVÍ A KŘESŤANSTVÍ V JEHO VÝVOJI

Zkušenosti, získané v římských službách

Vývoj franské společnosti od rodového zřízení ke státu probíhal za značně silného ovlivňování vojensko-politickou mocí a strukturami římského impéria, dá se říci v přímé souvislosti s **prorůstáním římských a „barbarských“ poměrů na území Galské diecéze**. Růst moci franských kmenových náčelníků byl mnohdy spojen s oporou a spoluprací římské moci, a to v míře zřejmě širší, než se většinou doposud předpokládalo. (Romanizace, jak je vylíčeno v kapitole „Franské“ kmeny před vznikem franského kmenového svazu, ostatně nemálo ovlivnila již některé Protofranky.)

Až do doby císaře Theodosia I., kdy je vystřídali Gótové, měli Frankové spolu s Alamany nejvýznamnější pozice v římských vojenských kruzích.¹ V tak vysokých vojenských funkcích, jaké měli např. ve 4. stol. po Kr. vrchní velitelé západořímského vojska Bauto a Arbogast, pronikali franští předáci **do způsobu fungování římské státní správy**, a zároveň v ní posilovali prvky, jež ona sama potřebovala. Jeden z těchto prvků – soukromá ozbrojená družina velitele – může být sice záležitostí dosti spornou, vezmeme-li v úvahu, že s pomocí soukromých ozbrojených družin získávali *magistri utriusque militiae* západořímského státu postavení velmi nezávislé na svých císařích. Je. M. Štajermanová však správně postřehla, že pro autory sbírky císařských biografii *Historia Augusta* byl za ideál císaře pokládán muž, který úspěšně vedl války proti barbarům a přitom je hradil ze svých prostředků. Soukromé družiny pozdně antických vojevůdců byly v podstatě právě takovým pro říši levným vojskem a při početnosti a elitnosti svých vojáků nebyly v době pozdějšího 4. a hlavně v 5. stol. v obraně impéria zanedbatelným prvkem.²

Zvláště velký význam měla samostatná **foederální služba** družin anebo celých kmenových vojsk barbarů, kteří bojovali jako spojenci římské říše

na základě jakýchsi mezinárodních smluv. **Posilovala a podporovala domácí pozice příslušných barbarských náčelníků a králů**. Z foederálního poměru barbarů a Římanů se na západořímském území vyvinulo království Vizigótů, Ostrogótů i Burgundů.

Též ve vývoji franského státu sehrála **spolupráce s římským impériem** významnou roli. Již v době vzniku pramene *Notitia dignitatum* (na římském Západě před rokem 430) byla obrana pohraničních území římského státu na dolním Rýně záležitostí **sálsko-franských foederátů**³ a postavení některých franských kmenových králů se o spolupráci s říší značně opíralo také už v první polovině 5. stol. Např. v pramenech jménem neuváděný náčelník části **středorýnských Franků**, který se dostal do sporu o nástupnictví se svým starším bratrem, se u moci udržel zejména díky navázání úzkého spojeneckého vztahu se západořímským vojevůdcem Aëtiem. Odměnou za římskou pomoc ve vnitřním sporu byly jeho věrné foederální služby.⁴ Od 40. let 5. stol. můžeme pak dobře pozorovat spolupráci Římanů **a vládců kmene Saliů, pocházejících již z rodu Merovejců**.

Foederální poměr k Římanům nezrušili tito Frankové ani po Aëtiově smrti, za vojenského velitele zbylých římských území Gallie **Aegidia**, jenž do úřadu nastoupil asi v r. 456/7,⁵ a Chlodvíkova otce Childericha.

Za velmi problematičnou je pokládána zpráva Gregoria z Turonu, tradovaná také tzv. Fredegarem, v níž se (v Gregoriově podání) říká: „Nato Frankové tohoto (tj. svého krále Childericha) vyhnali a jednomyslně uznali za svého krále Aegidia...“⁶ Jako král Franků Saliů měl Aegidius panovat osm let. Saliové po jeho boku naposled bojovali r. 463 proti Vizigótům. Poté však ještě spolupracovali s jeho nástupcem comitem Paulem.⁷

Úzká spolupráce mezi Franky a Římany v severní Gallii byla pro obě strany velmi výhodná hlavně vzhledem k vizigótskému a saskému nebezpečí; galský velitel Aegidius se o Franky opíral ovšem i tehdy, když neuznával ústřední císařskou moc.

Pololegendární Gregoriovo vyprávění o Aegidiově vládě nad Franky může mít kořen jen ve velmi blízkých vztazích galských vojenských velitelů a jejich franských foederátů z kmene Saliů. Přitom však není vyloučeno, že Aegidius mohl být v době Childerichovy nepřítomnosti (dočasně vyhnanství) přímým velitelem alespoň některé velké skupiny sálsko-franských bojovníků. Při koordinovaných vojenských akcích Římanů a franských spojenců vystupoval totiž jako společný vrchní velitel. A stejně tak

Childerich nemusel být po celou dobu své vlády jen velitelem barbar-
ských foederátů, ale i **římským vojenským úředníkem**.

Alexander Demandt tuto možnost popírá, zato však připouští, že Aegidius mohl být zvolen do čela Saliů, proti čemuž se staví např. Erich Zöllner.⁸ Je nutno připustit, že kromě problematických historických zpráv hovoří pro možnost Aegidiovy vlády nad Salií několik dobových analogií: Odoaker, Theoderich Veliký i Theoderich Strabón byli provoláni králi, **aby lépe hájili zájmy skupin foederátů, v jejichž čele stáli**. Pravda, šlo o barbary, zvolené v barbarském prostředí. Aegidius nebyl však po jistou dobu reprezentantem oficiální římské vlády, nýbrž jejím oponentem, a mohl být tedy dobrým zastáncem franských požadavků. Navíc z doby ostrogótsko-byzantské války uvádí historik Prokopios příklad, kdy Gótové nabídli královský titul východořímskému vojevůdci Belisariovi.

Otázka postavení krále Childericha

Pro udělení určité vysoké římské vojenské hodnosti Childerichovi se zdá svědčit především výbava proslulého krále hrobu v Tournai, objeveného v 17. století. Podle R. Günthera a A. R. Korsunského suplovali předáci Franků Saliů funkci velitele *dux provinciae Belgicae II* přitom již od r. 406.⁹

Pečetní prsten, jenž byl součástí hrobové výbavy mrtvého Childericha a nesl nápis *Childerici regis*, není ještě sám o sobě odznakem římského úředníka, neboť nošení zlatých pečetních prstenů bylo v pozdní antice běžným jevem, nevázalo se k stavovské příslušnosti či státní funkci tak pevně jako dřív. Král je však na prstenu zobrazen nejen v římském velitelském plášti (*paludamentum, chlamys*), ve zbroji, s kopím, ale i s tzv. *cingulem*, šerpou římských státních úředníků. Spojoval tedy ve své osobě zřejmě opravdu pravomoci barbarského krále a vyššího římského velitele.

O postavení **vysoce ceněného foederáta** Římanů svědčí pak další Childerichovy hrobové přídavky: cibulovité zlaté spony, jaké podle J. Wernera¹⁰ byly římskými císaři zasílány barbarským náčelníkům v římských službách spolu s vojenskou chlamydou, k tomu zlaté přezky k obuvi, zlatem prošíváný brokátový šat a konečně také váček se zlatými solidy platných ražeb (od Valentiniana III. po Zénóna), zřejmě součást odměny veliteli spojenců.

Z dosavadního rozboru můžeme vyvodit dva základní poznatky. Právě úspěšný **merovejský královský rod, panující Frankům-Saliům**, byl v době před Chlodvíkovým nástupem k vládě **ve velmi blízkých vztazích k římskému státu**, zejména pak k velitelům na severogallském území. Chlodvíkův otec Childerich patřil k váženým, bohatě odměňovaným velitelům foederátů, s čímž jistě souvisela možnost shromažďovat kolem sebe početnou a věrnou družinu bojovníků a upevňovat postavení v rámci kmene. Pravděpodobně byl také římským státním úředníkem.

Výskyt většího množství zbraní v Childerichově hrobě je společným znakem výbavy hrobů barbarských vládců doby velkého stěhování národů, mezi jaké patří i na našem území objevený hrob barbarského velmože v Cezavách u Blučiny. Soubor těchto bohatých hrobů dokazuje, že zbraně byly v oné době (ve 2. polovině 5. stol. po Kr.) důležitými odznaky moci, a dokládá spojení vůdčí role ve společnosti s rolí vojenskou, což samozřejmě nemohlo zůstat bez vlivu ani na pojetí křesťanství u barbarů. Mocenskými odznaky byly v této době i těžké **zlaté náramky**. Náramek i zbraň byly přitom u Germánů považovány za nositele zvláštní magické moci. Na náramky ležící na oltářích starých germánských bohů se přísahalo. Pomocí zbraní se vůči adoptivním dětem i v družině navazovala pouta, rovná pokrevním.¹¹ **Hrob v Tournai tedy obsahoval odznaky římského foederáta a zřejmě úředníka i symboly sociálního postavení a sakrální moci germánského krále**.

Spojenectvím s Římany Childerich zajišťoval svým Frankům v nových sídlech na galském území bezpečí před jejich případnými vojenskými akcemi. Dostával od Římanů odměny a dary, které nemusel rozdělovat podle principů rodových zvyklostí tak jako válečnou kořist, ale mohl z nich svoje bojovníky obdarovávat čistě jen podle vlastní vůle. Nejednal v tomto případě totiž jako kmenový král, ale jako velitel foederátů. V této funkci zajišťoval též jistý příliv luxusního římského zboží na území svého kmene, s pomocí Římanů lépe chránil jeho příslušníky proti Vizigótům, Sasům i v Gallii usedlým Alanům. Tím vším jeho autorita jistě rostla, a třebaže Aegidius nebo Paulus nebyli zdaleka tak významnými římskými státníky jako Aëtius, přece jen se o římskou moc v Gallii i za nich úspěšně opřel. **Historie merovejského rodu byla od Chlogiona až do Childerichovy smrti poznamenána úzkou spoluprací s Římany** a Remigius, biskup z města Remi (dnešní Remes), od Childerichova syna **Chlodvíka** očekával po jeho nástupu k moci r. 481/2 postoje podobné.

Biskup Remigius pozdravil Chlodvíka jako toho, kdo se ujal *správy* provincie Belgie II.¹² V jeho slovech spatřuji další doklad pro to, že Chlodvíkův otec Childerich nebyl jen franským králem a římským foederátem, ale skutečně měl také Římany svěřené úřední pravomoci, jež jeho syn v podstatě převzal a které mu na základě již existující spolupráce s gallořímským obyvatelstvem pomohly poměrně rychle vybudovat další opory pro vládu jeho rodu.

Dědičnost královské moci byla už tehdy u Franků běžnou záležitostí. Na znamení této dědičnosti se předávalo kopí.¹³ To, které bylo nalezeno v Childerichově hrobě, mohlo být odznakem předního bojovníka kmene anebo velitele v římských službách (srovnejme např. známé Stilichonovo slonovinové konsulární diptychon z Monzy), nikoli kopím, jímž se předávala moc v rodě Merovejců, takže je s králem bylo možno pohřbit.

Kromě ryze germánských prvků, jako je uvedené předávání kopí, posilovaly postavení franských králů i některé zvyky, mající svůj původ **v římském prostředí**. Chlodvík např. nosil diadém, franští králové sedávali na zlatém trůně, kromě základního titulu *rex Francorum* užívali i přívlastků, běžných v římské císařské titulatuře.¹⁴

Snad nejznámějším znakem dědičných nároků franských králů byly pak jejich dlouhé vlasy (pro něž se jim říkalo *reges criniti*, dlouhovlasí králové). Ostríhání vlasů znamenalo ztrátu nároků na královskou vládu. Dlouhé vlasy, kopí, které se dědilo a jímž se vlastně předávala královská vláda, stejně tak jako náramky, nákrčníky apod. souvisejí též se sakrálním charakterem moci franských králů.¹⁵ Úplně zapomenuta nebyla však ani volitelnost krále, s níž se setkáme ještě i v 6. stol.

Otázka sakrálního království Germánů

W. Baetke tvrdí, že u starých Germánů sakrální království neexistovalo. Při hledání argumentů pro toto konstatování vychází z porovnání germánských králů s absolutistickými panovníky starověkého Orientu, proto mu u nich schází kupř. kult krále, jeho absolutní moc, akt korunovace, a také odznaky moci, třebaže tyto, jak jsme právě uvedli, v určité formě existovaly. **Až na výjimky ovšem naprostá většina badatelů se sakrálním**

charakterem starého germánského království souhlasí. H. Mitteis vyvozuje právo na trůn právě z magických sil královského rodu, který má mytický božský původ, a podobně uvažuje i R. v. Kiemele. Jan de Vries uvádí, že s posvátným královským štěstím úzce souviselo blaho země a H. Brunner upozorňuje na to, že existovala velmi výrazná role germánského krále v kultu, v právu, které zpočátku mělo silně sakrální charakter, že Sasové obětovali krále bohům při vojenské porážce, Švédové za neúrody a hladu. K tomu je nutno dodat, že za vítězství a celkové blaho byl zodpovědný i burgundský vladař zvaný *hendinos*, jak o tom píše spolehlivý římský historik 4. stol. po Kr. Ammianus Marcellinus, že král svolával a vedl *thing*, germánský sněm, jehož jednání bylo posvátné. Germáni viděli ve svém králi osobnost, nadanou královským štěstím, které se projevovalo zejména v bitvách, nebo i v jeho léčivé síle.¹⁶ Uvedené atributy charakterizují sakrální království mnohem spíše než absolutismus anebo odznaky královské moci. Sakrální vládce je spojnicí mezi společností a bohy, má podstatné místo v rituálech společnosti, je na něm závislé její dobro.

I v křesťanské době se ještě tradovala **pověst o nadpřirozeném původu Merovejců**. Na shromáždění, konané vždy 1. března, jezdili merovejští králové na voze, taženém hovězím dobytkem (značná podobnost s vozem bohyně Nerthús – Země) a božský nebo hérojský původ králů je znám samozřejmě též z tradice jiných germánských kmenů. Ohlasem uctívání božských dvojčat (opět zejména pomocníků v bitvách), o jejichž kultu se dovídáme z Tacitovy Germanie (c. 43), bylo postavení dvojic králů – héroů, kladených na počátek genealogie královských rodů Vandalů-Silingů, Svěbů i Langobardů. Polobozi jsou u křesťanského historika Jordana na počátku rodokmene ostrogótských Amalů. Jordanes dosvědčuje i to, že královské štěstí bylo u Germánů chápáno jako dědičné a zaručovalo úspěch ve válkách také královým bojovníkům: *Poté, co dosáhli velkého vítězství, nenazývali již své předáky, díky jejichž štěstí, jak věřili, vítězili, pouhými lidmi, ale polobohy, tj. Ansy*. Mimo války byl představitel kmene s královskou mocí považován za záruku a ochránce vnitřního míru.¹⁷

Při přijímání křesťanství mohl být sakrální charakter germánského království, stejně tak jako to, že se pro blaho celku vyžadovala stejná víra krále a lidu,¹⁸ jednou z překážek. Je třeba mít na mysli, že christianizátoři a představitelé církve vůbec, kteří pro splnění svého poslání většinou v germánských státech potřebovali silnou královskou moc, museli vzít

tuto skutečnost v úvahu. **Roli krále v náboženské oblasti nebylo možno zmenšit bez nebezpečí, že tím jeho postavení bude podryto celkově.**

Na prahu existence germánských barbarských států nebyla přítom moc králů příliš pevná. Měli nemálo konkurentů mezi jinými dílčími kmenovými králi (vlastně náčelníky) či mezi vynikajícími bojovníky a v lecčems záviseli na shromáždění plnoprávných příslušníků svého kmene. Jeden z **kořenů určitých změn křesťanské víry**, ke kterým v důsledku jejího šíření k barbarům docházelo, je třeba hledat právě v nutnosti **podpořit, nikoli ohrozit postavení králů** a v ústupcích, jež bylo ze strany širitelů křesťanství nutno učinit, aby si získali souhlas a spolupráci panovníků. Tyto ústupky bylo po stránce ideové možno opřít už o výrok sv. Pavla: „Každý ať se podřizuje vládní moci, neboť není moci, leč od Boha.“ Magické nároky sakrálních králů na moc časem ovšem obecně nahrazovala Boží milost, jejíž působení vůči franským panovníkům je zdůrazněno např. v Delším prologu zákoníku Salských Franků (z 8. stol.).¹⁹

Sakrální království po křesťanských konverzích

L. von Padberg tvrdí, a tuto myšlenku ve svém díle též přesvědčivě dokládá, že germánským králům určitá **sakrální funkce zůstávala i po přijetí křesťanství**. Ústupek ze strany hlasatelů víry nebyl při zachování této funkce přitom zase tak přílišný, jak by se mohlo zdát. Král byl za ztrátu svých původních sakrálních pravomocí odškodněn zejména tím, že se dostával do čela proudu, prosazujícího novou víru, a že koneckonců nebyl bez silného vlivu na později utvořenou nebo již existující církevní organizaci. Zdrojem nadpřirozené energie panovníků se nyní místo tradiční síly a schopností, děděných v určitém rodě, stávaly např. ostatky svatých.²⁰

Prostředků, které krále o správnosti a síle nové víry mohly přesvědčit, bylo jistě více, za jeden z nejdůležitějších je ovšem třeba považovat vítězství v bitvě. Schopnost vítězit ve válkách patřila k nejdůležitějším rysům královny „funkční“ kvalifikace. Válka byla prubířským kamenem moci každého božstva a křesťanští autoři se nad tímto způsobem myšlení nijak nepozastavovali. V době velkého stěhování národů, vzniku a rozvoje „barbarských“ států bychom jen stěží mohli očekávat, že náboženství bude moci stát mimo problematiku války a válka mimo sféru náboženství. Ozbrojené jednání, souboj, bylo ostatně chápáno jako Boží soud.²¹

Rodové zřízení Franků a státotvorný proces

Před dobou Chlodvíkovou mělo franské království ještě kmenový charakter. Odstraňování dílčích kmenových králů pomohlo překlenout rozdíly mezi rody a kmeny, podobně jako tomu napomohlo opření podstatné části správy franského království o římská gallská města a jejich původní správní okruhy (*civitates*). Rychlé vybudování královské správy brzy zatlačilo rodové instituce do pozadí.

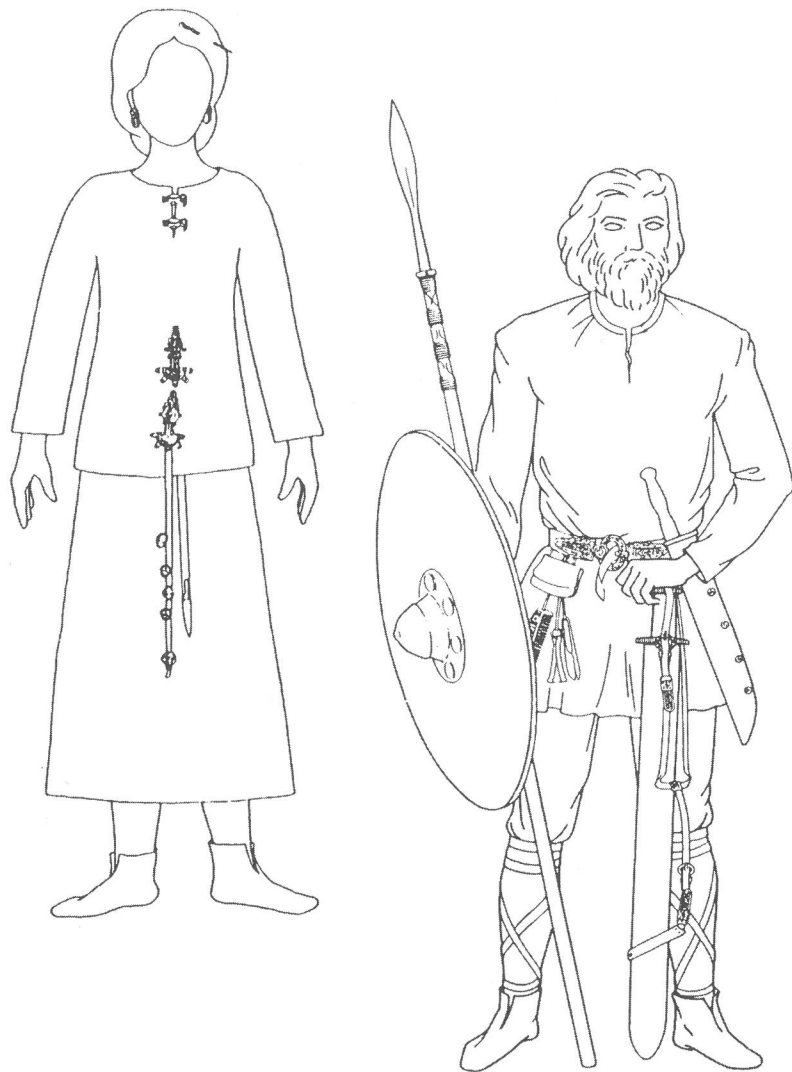
Sněm svobodných bojovníků

Reziduem starých zvyklostí zůstávalo **shromáždění** franského vojska na *březnovém poli*, kde bývala především kontrolována připravenost bojovníků na nastávající válečnou sezónu. Ze skrovných údajů Gregoria z Turonu přímo nevyplývá žádné sociální členění tohoto shromážděného vojska, vůči němuž král prosazuje svoji osobní autoritu. Nicméně se zde mohl opřít o svoji ozbrojenou družinu.

Jak dílo Gregoria z Turonu, tak *Pactus legis Salicae* přinášeji zato doklady, že březnové shromáždění nemělo už za Chlodvíkových časů, a tedy počátkem vývoje franského státu, v životě země větší význam.

Tzv. Fredegar o této instituci říká, že král vždy 1. března: *přikázal všem svým vojenským jednotkám, aby se dostavily k přehlídce* a jako vojenská přehlídka bylo toto shromáždění chápáno též pramenem *Liber historiae Francorum*.²²

Dva posledně uvedené prameny patří sice až do 7. a do 1. poloviny 8. stol.; máme však také jiné a starší doklady, vypovídající o tom, jak shromáždění svobodných bojovníků svou **politickou roli** postupně ztrácelo. O přítomnosti lidu při projednávání královských zákonů se naposledy zmiňuje edikt krále Chilpericha (okolo r. 575): „*Pertractantes in Dei nomen (takto) cum viris magnificentissimis obtimatibus vel antrustionibus et omni populo nostro... (Projednávající ve jménu Božím s velmi vznešenými předáky, družiníky a veškerým svým lidem...)*. *Decretio Childeberti II.* (r. 596) ve svém úvodu oznamuje, že král 1. března projednával potřebné věci se svými *optimáty*. Tento sněm krále a optimátů jednal uvedeného r. 596 v Antornaku (Andernach), Traiectu (Maastricht) a v Colonia (Kolín nad Rýnem). Usnesení byla zapsána královským úředníkem Asclipiodotem. Řeč dokumentu je podobná dikci pozdně římských zákonů.²⁴

Oděv ženy a muže ze 6. století po Kr., rekonstruovaný podle archeologických nálezů. Muž je ozbrojen kruhovým štítem, kopím, dlouhým dvojřítým mečem (spatha) a krátkým jednobřítým mečem (sax).
(Zdroj: propagační materiály muzea Pasov, Bavorsko).

Kolem r. 614 či 615, kdy byl vydán edikt krále Chlothachara II.,²⁵ se na tvorbě jeho vyhlášky podíleli *pontifices*, *magni viri optimates* a tzv. *fideles nostri* (biskupové, světší velmoži, královská družina). Všichni společně jednali na V. pařížské synodě, jejíž kánony edikt potvrzoval. Podobně jako např. u Vizigótů i v případě Franků původní shromáždění všech svobodných postupně nahradil **zemský sněm** s účastí duchovní a světské šlechty. Prostý franský bojovník byl na přelomu 6. a 7. stol. n. l. z rozhodování o státních věcech prakticky vyloučen.

Vývoj zákonodárné moci panovníků

Královská legislativa na shromáždění svobodných nezávislá se vyvíjela z podobných zdrojů jako římské císařské zákonodárství v době principátu. Z *reskriptů*, písemných příkazů zasílaných královským úředníkům, z *kapitulářů*, odpovídajících zhruba římským ediktům, pro něž nebylo nutné dokonce ani schvalování *optimátů* (politickými předáky země), ačkoli králové se projednávání zákonů s nimi zpravidla nevyhýbali. Podobně mohli králové samostatně vydávat zákony pro římské obyvatelstvo franského království, kterému účast na sněmu svobodných Franků nepříslušela (pokud příslušníci tohoto obyvatelstva nebyli biskupy nebo královskými úředníky). Jiným zdrojem královské legislativy byla praxe královských soudů jakožto soudů v nejvyšší instanci.²⁶ Samostatně mohl král vydat i nařízení, potvrzující usnesení církevních koncilů.

Velmi důležitou institucí práva a nástrojem posilování panovnické moci byl tzv. královský *bannus*, jenž králi dával moc přikazovat a trestat nesplnění jeho rozkazů. *Lex Ribuaria* z 1. poloviny 7. stol. uvádí následující případy, na něž se královský *bannus* vztahoval: povolání do králových služeb a do armády (pokuta 60 solidů) a povinnost poskytovat *hospitalitas* (pohostinství) králi, osobám v královských službách nebo ke králi cestujícím (L. Rib. 67). Nevěrnost králi se trestala smrtí a konfiskací majetku (ibid. 71, 1).²⁷ *Pactus legis Salicae* (dále PLS) tak jasné a tvrdé sankce za neposlušnost a nevěrnost vůči králi ještě nemá.

Tento starší zákoník je ovšem cenným dokladem poměrně četných **rodových zvyklostí**, které mezi Franky 6. stol. přežívaly. V rámci svobodných Franků se tu rozlišují jen prostí *ingenui* a ti, kteří mají funkce

v královské státní správě. Kromě ní se tu hovoří o institucích místní samosprávy, ale není tu vydělena šlechta coby dědičný stav. Jako činitel sociálního pokroku se zde projevuje především královská moc.²⁸

Pozůstatky rodového zřízení v právu

Z reziduí rodového zřízení spadají některá do oblasti procesního a trestního, dědického nebo občanského práva.

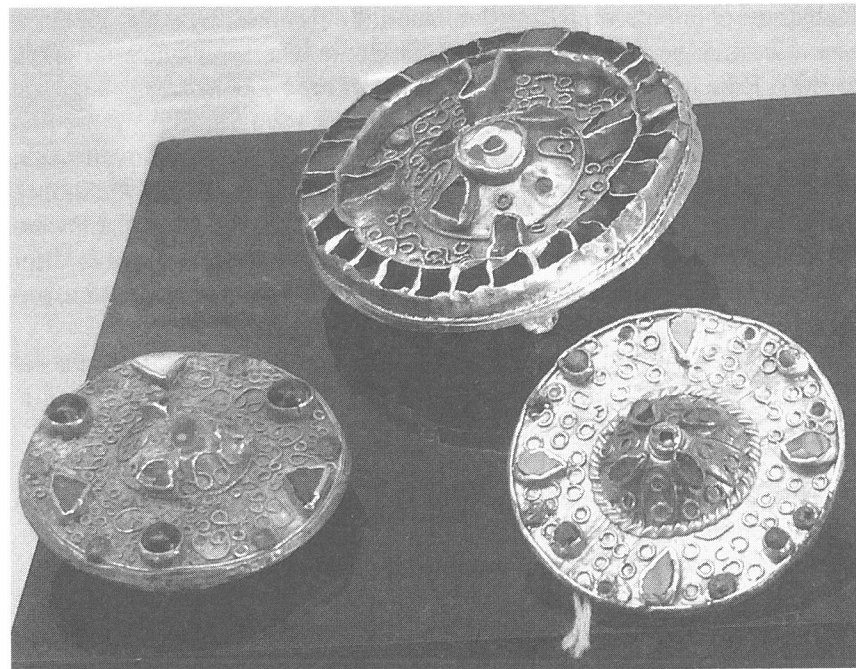
Příbuzenská pouta bylo možno zrušit jen za složitého ceremoniálu (PLS 60, 1n), příbuzní ručili za zaplacení kompozic za různé delikty, i když se jich sami nedopustili, část kompozice (*wergeldu*) za zavraždění otce dostávali jeho synové, ale i další blízcí příbuzní. Progresivní složkou *wergeldu* byl tzv. *fredus*, placený králi nebo jeho k tomu určenému úředníkovi.²⁹

Kromě uvedeného zrušení příbuzenských svazků vyžadovaly i některé další právní úkony přísné rituální jednání a také účast soudců se štíty (jako ve shromáždění svobodných bojovníků). *Svobodné odkázání majetku* mohlo proběhnout pouze před sněmem nebo před králem – v obou případech se přitom jednalo o instituce posvátné (PLS 46, 1–6). Rituální právní jednání se v PLS váže na osoby původně samosprávných soudních činitelů rodové společnosti, *centenaria* a *thungina*.³⁰ Zároveň tady k orgánům původní rodové samosprávy ovšem přistupuje králem vytvořený úřad hraběte (*comes, grafio*).

Za stopu rituálního jednání, charakteristického pro obyčejové právo, je možno pokládat i titulus 36 zákoníku PLS, podle něhož se místo poloviny *wergeldu* vydávalo dobytče, které zabilo člověka. (Zabití muselo být smířeno, třebaže bylo způsobeno zvířetem.)

Wergeld

Sama instituce *wergeldu* je samozřejmě náhradou za rodovou *krvní mstu*, ale zamyslíme-li se nad výší požadovaných kompozic, je velmi reálné se domnívat, že *wergeld* v zákoníku *Pactus legis Salicae* (dále PLS) sloužil jako přechodná instituce od zvyků rodu k absolutní trestní moci státu a jeho orgánů, soudních a výkonných. Ve většině případů, když požadovanou sumu nebylo možno splatit ani se spoluúčastí příbuzných (srov. tit. 58 zákoníku PLS, nazvaný *De chrene cruda*), byl pachatel s pomocí státních orgánů zotročen nebo usmrčen. Stát takto nezasahoval do navykých pří-

Spony z doby merovejské, zdobené technikou vykládání barevnými drahokamy, případně skly nebo skelnou pastou.

buzenských práv přímo, ale přes instituci *wergeldu*, který mu umožnil prosadit se v trestní oblasti poměrně nenápadně.³¹

Wergeld za zabití prostého svobodného představuje v prameni PLS i v *Lex Ribuarie* sumu **200 solidů**. Chovný hřebec stál podle *Lex Ribuarie* (38, 12) přitom 7 a kobyla 3 solidy, vůl 2 solidy, kráva 1 solidus, za 7 solidů byl meč s pochvou, ochranný pancíř (drátěná košile) stál 12 solidů, což je cena, kterou měl také vycvičený jestřáb apod. V PLS není od ostatních vražd rozlišována vražda pokrevního příbuzného, ale v *Lex Ribuarie* (71, 2) ano. Trestá se tady vyhnanstvím a ztrátou majetku (nikoli zaplacením *wergeldu*).

Zbytkem zásady **svépomoci** je např. nutnost zajistit si k případu svědky, které ovšem stát pokutoval, pokud se k soudu nedostavili.³²

Důsledkem existence kmenových zvykových práv byla **právní personalita**, uplatňovaná na území franského státu velmi důsledně, takže

nezbytnou podmínkou pro zahájení soudního procesu byla tzv. *professio iuris* (účastník procesu musel prohlásit, podle jakého kmenového práva se řídí). Princip personality je nejlépe vyjádřen v *Lex Ribuarie* 38, 3–5. Zvláštní právo platilo pro Franky Salie, Franky Ripuarie, Burgundy, Alamaný, Sasy, Římany jižně od Loiry, církev i Židy. Při sporu dvou osob, které se řídily různými kmenovými právy, se užívalo práva žalovaného, ve sporu Franka a Římana bylo v občanskoprávních věcech uplatňováno právo římské, v trestních záležitostech franské.³³ **Královské právo diferenciaci kmenových práv překonávalo**, platilo totiž pro celé území, příslušným panovníkem ovládané.

Reziduy rodových zvyklostí, která přešla i do práva již christianizovaného, jsou v PLS i v *Lex Ribuarie* očistné přísahy a ordály³⁴ a v PLS samozřejmě též tit. 58, který předpisuje rituální jednání při přenesení zodpovědnosti za zaplacení wergeldu na příbuzné (již vzpomínaný titul *De chrene cruda*) i tit. 55, podle něhož je olupování mrtvých trestáno odepřením ochrany božského i lidského práva (v praxi jde zejména o vyhnání, původně vyloučení z rodu, spojené samozřejmě se ztrátou všech práv včetně práva na život).

První koncil v Aurelianu (Orléans) ani další církevní koncily, konané na území franského státu v námi sledovaném období, se problémy vylupování hrobů bohužel nezabývají, takže nevíme, zda trest, odpovídající římské sakraci, byl v křesťanském pojetí nahrazen jinými tresty (např. exkomunikací, pokáním). Zato královské právo na tento přežitek reaguje v *Lex Ribuarie*, kde je označení *wargus*³⁵ z tit. 87, 2 v titulu 89 téhož zákoníku nahrazeno již pojmem *forbannitus*. Provinilec už tedy není *warg* (prokletý) v původním významu rodového práva, ale vlastně *extra sermonem regis positus* – zbaven ochrany královské spravedlnosti.

Vývoj od rodové společnosti ke státu v oblasti soukromoprávní

Předpisy o dědictví jsou v PLS soustředěny v tit. 59. Z možnosti dědit půdu, nazývanou *terra Salica*, jsou zde vyloučeny ženy. Pojem *terra Salica* však pravděpodobně neoznačuje veškerou půdu Salských Franků. Šlo snad o půdu darovanou králem, jejíž donace zakládala silné pouto povinnosti ke králi, nebo půdu, již nebylo možno oddělit od dědičného statku. V *Lex Ribuarie* pojmu *terra Salica* odpovídá pojem *hereditas aviatica*; tuto půdu

nesměly ženy zdědit jen tehdy, dokud žil jejich muž. PLS v předpisech o dědictví ještě ukazuje na vlivy rodu (mimo jiné i v celkovém systému dědičné posloupnosti). V *Lex Ribuarie* se již preferuje dědictví dětí, přímých potomků, nikoli příbuzných v pobočných liniích (58), a dědit mohou i nepřibuzní, a to bez rituálu, který pro tento případ předepisovala *Lex Salica*. Tomuto postoji zákoníku Franků Ripuariů odpovídá i to, že wergeld splácení tří generace potomků,³⁶ zatímco předpis PLS *De chrene cruda* rodové zvyklosti ve věci jeho placení v podstatě ještě respektuje (platit musejí i příbuzní v horizontální, nikoli pouze vertikální linii).³⁷

Paragrafy PLS, řešící práva starousedlíků při *přistěhování nového obyvatele do vesnice*, ukazují spíše na úlohu samosprávy sousedské obcí než pokrevně příbuzného kolektivu. I zde si stát přitom vyhradil pokutu 200 solidů pro ty, kteří by bránili přistěhování osadníka, jehož posílá král.³⁸

Role králů v potlačování reziduí rodové společnosti

Královská moc pomáhala odbourávat pozůstatky rodové společnosti zrušením tradiční zodpovědnosti všech příbuzných za wergeld nebo – jak ukazuje např. *Pactus pro tenore pacis* z doby kolem r. 524 či *Childeberti II. decretio* z r. 596 – zavedením jiných druhů trestů za nejzávažnější provinění. Dále preferencí individuálního vlastnictví, svobodou závěti, dědičnými předpisy, podporujícími přímou dědičnou posloupnost. Likvidovala ovšem i instituce samosprávy vůbec (viz též dále). Od počátku 6. stol., kdy vznikla nejstarší verze PLS, zhruba do konce 1. třetiny století sedmého (vznik *Lex Ribuarie*) byly přežitky rodově kmenového zřízení prakticky odstraněny. Kmenová práva byla prostoupena královskými předpisy, které zaručovaly sociální pokrok. Samospráva byla doplněna a posléze z většiny nahrazena královskými úředníky. Protože na rodovou společnost bylo vázáno **staré polyteistické náboženství**,³⁹ lze předpokládat, že v rámci těchto snah mohli králové počítat s podporou církve.

Církevní koncily franského státu se kupodivu nezabývaly otázkou *krevní msty*, ačkoliv se jí prostřednictvím systému kompozic v kmenových právech ani činností královských úředníků nepodařilo zcela vyloučit. Ještě i Karel Veliký musel bojovat za to, aby člověk nebyl usmrcován jinak než na příkaz zákona a aby vraždy nebyly páčány ze msty.⁴⁰

Vcelku lze říci, že rezidua rodového zřízení měla tužší život v oblasti *práva* (svěpomoc, krevní msta, rituální procesní jednání apod.), rychleji

mizela ve sféře *správy státu*. Lví podíl na určité strnulosti práva měla **právní personalita, která do jisté míry konzervovala staré rodové zvyklosti**, ve státní správě došlo však např. k úspěšnému a rychlému organizačnímu propojení barbarů a Římanů, což samozřejmě na oslabení rodových zvyklostí značně působilo.

Teritoriální uspořádání státu

Princip uspořádání franského státu byl už od 6. stol. podle PLS jasně **územní**. Na zásadě teritoriality bylo organizováno **soudnictví**. Názvy administrativních územních jednotek, s nimiž se v 6. stol. v pramenech setkáváme, jsou *centena*, *pagus* (vyšší správní celek než centena) a *civitas* – označení, jehož bylo podobně jako v antickém období užíváno zejména pro městské obvody.⁴¹ Soud, kde se scházeli příslušníci jedné *centeny*, se nazýval *mallus*. Do čela vyšších územních jednotek byla dosazena královská *hrabská správa*, teritoriálními jednotkami nejvyššího řádu byla *vévodství*. I jednotlivé vesnice, jak jsme se o tom již zmínili, tvořily samosprávnou územní jednotku, do jejíž samosprávy mohli ovšem zasahovat královští úředníci.⁴²

Brzké teritoriální uspořádání franského státu bylo dílem **tří významných činitelů státotvorného procesu**: královské moci, církevní územní organizace a dědictví římské administrativy z období pozdní antiky. Králové při vytváření svých teritoriálních správních úřadů podobně jako církve rádi navazovali na obvody starých římských *civitates*. Sloučení římských a barbarských obyvatel **v jednom státě, stejných krajích a v jedné církevní organizaci** učinilo staré rodové principy zbytečnými, překážejícími, a v zájmu dalšího rozvoje franského království bylo třeba je co nejdříve odstranit.

Diferenciace společnosti

Vyšší sociální vrstvy ve stadiu upevňujícího se království mohou být konkurentem vladařské moci i její oporou. Hodně záleží na tom, zda vznikají spíš přirozenou majetkovou diferenciací, anebo z úředníků vybíraných a ochraňovaných králem.

Bohaté přídatky se v některých franských hrobech začínají objevovat zhruba od poloviny 4. stol. po Kr. V této době se tedy počíná projevovat **sil-**

nější majetková diferenciacie franské společnosti. Velikost bohatství, nahromaděného v jejich vyšších kruzích již brzy po polovině 5. stol., ukazuje velmi instruktivně též dopis galského Římana Sidonia Apollinaria.⁴³ Hroby příslušníků vyšší sociální vrstvy jsou zároveň od 4. stol. vybavovány zbraněmi,⁴⁴ což svědčí o tom, že tato bohatá skupina se tvořila zejména z válečníků.

Podle O. Doppelfelda následovala ovšem právě tato skupina Chlodvíka velmi brzy v přijetí křesťanství. Údaje, které k tomu máme k dispozici u Gregoria z Turonu, jsou doplněny archeologickými zjištěními o orientaci bohatých hrobů a o umístění pohřbů vznešených Franků v blízkosti nebo uvnitř kostelů. Na druhé straně jsou na dvoře Chlodvíkova syna Chlothachara I. ještě dosvědčení pohané.⁴⁵ Tento dvůr sídlil v Aurelianu (Orléans), tedy nikoli v okrajových částech země.

Pactus legis Salicae nezná speciální wergeld pro příslušníka šlechty jako takového.⁴⁶ Zato velmi dobře vypovídá o právní **ochraně králových pomocníků a králova postavení vůbec**.

Instituce státní správy a jejich souvislost s „barbarskými“ či antickými tradicemi

Franský stát ve svých počátcích příliš složitou administrativu ještě nepotřeboval. V některých městských obvodech (*civitates*) se dokonce uchovaly staré římské samosprávy (*curia*) – např. v Toursu, Angers a Clermontu. O funkcích **městské samosprávy** hovoří i pramen nazvaný *Traktát o románsko-franských úřadech* (c. 3; dále jen *Traktát o úřadech*), který vzpomíná úřad defensora a funkci *curator civitatis*. Povinnosti *defensora* definuje takto: *Defensor obce je ten, kdo ve své obci rozhoduje soudní spory, ale pouze ty, ke kterým došlo uvnitř hradeb města. Nerozsuzuje ty, které se udály mimo ně. Sám je podřízen hraběti, pod ním stojí kurátor. Kurátor slídí po každé nepravosti, která se ve městě děje, tajně tu obchází, aby věděl, kdyby (něčí) míra a váha byla nesprávná nebo kdyby se dalo jiné zlo, aby provinilce, které nalezne, odvedl s sebou k defensorovi.*⁴⁷ Místo je pěkným dokladem toho, jak merovejský stát využil existujících správních struktur a spojil je s nově vznikající královskou organizací. Traktátem popisované městské úřady připomínají římské *duoviri iuri dicundo* a *aedily* městské samosprávy.⁴⁸ Tato samospráva však podléhala králem dosazovanému úředníku – hraběti.

Hodně měst přežívalo díky církvi, klerikům a biskupům. **Klérus** přebíral mnohé úkoly městské samosprávy tam, kde se nedochovala, což ovšem nebylo specifickým franských oblastí, ale v podstatě obecným rysem přechodu od pozdně římských k raně středověkým poměrům.⁴⁹

Navíc se ve franské správě uplatňovala zásada, známá rovněž již současníkům posledních desetiletí západořímské říše: **Spojení veřejné a soukromé moci.**⁵⁰ V případě *církyve* k tomu po Chodvíkově konverzi došlo velmi rychle. Včlenění církve do rámce franského státu v něm posílilo i roli velkého pozemkového vlastnictví, a to o vlastníka nadaného důležitými funkcemi v administrativě, soudnictví, charitativní činnosti a samozřejmě duchovním životě společnosti. Ve spojení soukromého vlastnictví a veřejných pravomocí je přitom třeba spatřovat jeden z nejdůležitějších vývojových prvků franského státu. Církev určité veřejnoprávní úkoly získala už za doby římského impéria a ve franském státě šla touto cestou velmi úspěšně dál.⁵¹

V počátcích státu se merovejská správa opřela také o již existující postavení *centenariů* a *thunginů*⁵² ve franském soudnictví a tyto **představitel** původně rodové samosprávy začlenila do správy královské. Podobně jako v případě defensora a kurátora je podřídila hrabatům. Funkce *thunginů* postupně zanikla, její úkoly již v průběhu 6. stol. přešly na hraběte.⁵³ Hrabata se prosazovala nejprve jako úředníci výkonné, teprve posléze vlastní soudní moci, která však v tomto případě nebyla od výkonné oddělena.

Principy soudnictví

Příslušníci územního obvodu zvaného *centena* se scházeli k soudnímu shromáždění (*mallus*), kde hlavními činiteli byli tzv. *rachinburgii*, voleni ze všech svobodných příslušníků dané oblasti; jejich úkolem bylo vynášet rozsudky podle příslušného práva (např. sálského nebo ripuárského). Pro každý soudní případ jich bylo zvoleno sedm a vykonání jimi nalezeného rozsudku pak zajišťoval hrabě anebo *sacebaro* jako hraběcí zástupce. Odvolací instancí od soudu centeny byl hraběcí soud (viz též níže). Zajímavé vysvětlení funkce *rachinburgiů* najdeme v Traktátu o úřadech (c. 2): Optimáti a *rachinburgiové* jsou jedno a totéž. Jsou to ti, kteří stolují s králem a za královy nepřítomnosti spolu s biskupy rozhodují soudní pře.⁵⁴

Proměnou soudních porot či dvorů jako typických představitelů franské veřejnosti a sestavovaných případ od případu ve stále instituce mohly vzniknout poroty, vybírané jen z určité sociální vrstvy, kterou na nejnižší úrovni správy nadále zřejmě tvořili *boni homines*⁵⁵ (podmínkou pro výkon funkce mohla snad být pouze osobní svoboda, nikoli bohatství), při dvoře pak *optimates* – šlechta. Traktát o úřadech ohledně optimátů dále praví, že pokud je král přítomen, nesoudí a také *non possunt damnare vel solvere, antequam venit rex.* (Nemohou vynést rozsudek anebo /žalovaného/ osvobodit dříve než přijde král.) To by ukazovalo na funkci poroty, která projednává případ, ale rozsudek nechává na králi. Tato porota nesoudila úředníky dvora, pouze kauzy, které k ní přicházely od místních úředníků (vévodů, hrabat) anebo biskupů. To by také odpovídalo původním funkcím *rachinburgiů*, kteří působili u územních soudů. Nejvyšší porota by pak soudila odvolání od teritoriálních soudů různých instancí. Protože je ale dost zvláštní, že by např. odvolání od soudu *centenaria* mohlo jít rovnou k těmto „*optimates*“ (leďa by šlo o zásadu podobnou římskému *principem appello*)⁵⁶, je možná logičtější, že se na tuto instituci obraceli spíše místní soudcové, kteří určitou při chtěli tomuto sboru optimátů svěřit, než samy nespokojené strany. Informace prameny o případech předaných tomuto soudu *ab episcopis vel ducibus, comitibus et ceteris* (biskupy či vévody, hrabaty a ostatními) by pak platila doslova.

Odrazem včlenění původních samosprávných soudních orgánů kmene do systému královského soudnictví jsou tresty, hrozící jim za špatný nebo liknavý výkon jejich funkcí, a stále užší mísení soudnictví, které představují *rachinburgii*, s hrabským.⁵⁷

Ve vyšších instancích než *centenariové* a *thunginové* soudila hrabata (*comites, grafiones*), vévodové (*duces*) a *patriciové*, v nejvyšší královské soudy, jimž pomáhali i *biskupové*. Při svém putování po království panovník některé spory rozsuzoval i přímo na místě.⁵⁸

Funkce v soudnictví nebyly placeny a postupem času byl důležitým předpokladem pro jejich vykonávání určitý majetek. Svědčí o tom opatření Chlothachara II.,⁵⁹ podle něž úředník se soudní pravomocí musel být jmenován v oblasti, z níž pocházel. Šlo tu hlavně o možnost zabezpečit náhradu škod, vzniklých nesprávným výkonem soudních povinností, z majetku úředníka. Důsledkem bylo ovšem i to, že státní funkce byly pevněji vázány k určitému rodu a majetku (opět zde docházelo ke srůstání veřejnoprávní a soukromé moci).

Velmi pozoruhodná je v citovaném Traktátu o úřadech zpráva o úloze *církve v soudnictví* (c. 2). Spolu s optimáty soudí i biskupové a jejich úlohou je podle pramene rozhodovat tak, aby chránili **život a zájmy chudých**. Šlo-li o hrdelní při, v níž byl chudý žalovanou stranou, rozhodovali snad biskupové definitivně: ...*Sed episcopi et obtimates tantum iudicant, ut rex distinguat, nisi pro pauperibus, ut episcopi indulgeant pro vita, sed plus pauperes obtineant*. Církve hodné rozhodnutí bylo to, které chudým přinášelo prospěch.⁶⁰

V kapitole, zabývající se kánony církevních koncilů, poukazujeme na to, že jedním z úkolů biskupů bylo hájit zájmy sirotků a vdov. A třebaž bohužel nemáme další prameny k typu soudů, popisovanému anonymním Traktátem o úřadech, mohla vzhledem ke svědectví koncilů naznačená soudní praxe skutečně existovat. Někteří z biskupů, pocházejících v 6. stol. převážně z řad gallořímského obyvatelstva, byli znalci římského světského i kanonického práva a mohli tedy v každém případě poskytovat soudnictví smíšeného barbarsko-gallořímského království cennou pomoc.

Úkolem biskupů mimo jiné bylo prosazovat spravedlnost nebo alespoň mírnější tresty pro ty, kteří by se sami bránili hůře než mocní. Vezmeme-li v úvahu popisy mučení a mrzačení, o nichž častokrát pojednávají dějiny Gregoria z Turonu, mohla mít už jen zmírňující a humanizující role církve v trestním právu franského státu obrovský význam.

Armáda raného franského státu

Tak jako část soudnictví franského státu vycházela ze samosprávy a obecné povinnosti příslušníků jednotlivých krajů se na soudnictví podílet, měla širokou základnu i sféra **vojenství**. Nejlepší vojáky profesionály představoval především král a jeho franská *družina*.⁶¹ I římskému obyvatelstvu se ovšem cesta ke službě ve vojsku a k vysokým velitelským postům otevřela brzy.

Pactus legis Salicae i *Lex Ribuaria* obsahují ustanovení, která ukazují na důležitost vojska a vojáků ve společnosti raného franského státu. Zabití na válečném tažení je chápáno jako jeden z nejtěžších zločinů, což nesouvisí jen se snadným přístupem ke zbráním, neboť ty směli nosit všichni Fran-

kové, ale i s disciplínou ve vojsku. **Členové družiny, antrustiones**, jsou v tomto případě chráněni neobyčejně vysokým wergeldem 1800 solidů. Ve výčtu pokut za zmrzačení se zvláště pamatuje na úrazy prstů (kvůli lukostřelbě).⁶² Vojenské pravomoci tvořily, jak ještě uvidíme, priority funkční naplně nejvyšších úředníků království.

Březnové shromáždění bylo už od dob Chlodvíkových hlavně přehlídkou vojenské připravenosti svobodných Franků. Každý z nich byl **po vyzvání příslušným územním velitelem povinen táhnout do války**. Z vojenských úředníků, kteří jsou patrně spjati ještě s rodovou organizací vojska, dochoval Traktát o úřadech tituly *decanus* a *centurio* (*velitel desítky a stovky vojáků*). Hojněji je v pramenech zastoupena vojenská hodnost *tribunus*; ten mohl velet buď branné moci určitých územních celků nebo také tisícovce vojáků. Jako *tisícník* (srovnejme u Vandalů latinsky vyjádřený titul *millenarius*) je nejspíše i *tribunus* součástí původního (rodově kmenového) desítkového systému velení armády; jako podřízený hraběte se však plně začleňuje do hierarchie královských vojenských úředníků. V královské správě se tribunové uplatnili též při výběru daní (např. při jejich dopravě ke dvoru). Doklady o funkci tribuna najdeme např. u Venantia Fortunata anebo v různých dílech Gregoria z Turonu.⁶³

Oddělování vojenských a civilních funkcí u Franků běžné nebylo, i když specializace existovaly. Proto o dalších velitelských pravomocích pojednáme až v souborném výkladu o franských královských úřadech, místních i centrálních. Armáda, která – řečeno současným pojmem – byla občanská, kladla jen malé nároky na státní daňovou politiku. Výboje, podnikané Merovejci v 6. stol., přinášely bohatou válečnou **kořist**, jež byla původně rozdělována mezi všechny bojovníky,⁶⁴ a stejně tak byly tyto výboje zdrojem množství nově získané **půdy**. Ta byla nejdůležitějším **základem moci krále** a také základem fungování státního aparátu bez nutnosti většího daňového zatížení obyvatel. Půda, přidělovaná králem různým osobám, znamenala totiž soukromou moc; soukromé moci a bohatství bylo, jak jsme již uvedli, postupně stále více využíváno k zajištění chodu různých veřejných státních funkcí.⁶⁵

Teritoriální královští úředníci

Většina institucí správy franského království vyrůstala z **jiných zdrojů než z původních rodových orgánů**. Měly svůj vzor v pozdně římské administrativě a co do funkční náplně i rozsahu kompetencí byly postupně formovány merovejskými králi. Jiné pak vycházely z *družiny*, orgánu, který měl skutečně velký státotvorný význam.

V následujícím výkladu o úřednících královské správy se budeme snažit nalézt též kořeny původu jednotlivých funkcí, ukázat působení **římských i germánských tradic** na vývoj franské státnosti. Dále se podle těchto úřadů a jejich vztahu ke králi pokusíme posoudit také formování královské moci jako jedné z nejvýznamnějších státotvorných institucí přechodu mezi antikou a středověkem vůbec.

Comites (grafiones)

Rozlišení těchto dvou titulů pro franská hrabata je zejména územní; titulu *grafio* se častěji užívalo na severovýchodě země, výraz *comes* se však zdá být časově primární. V *Lex Ribuarica* tit. 91 se mezi pojmy *comes* a *grafio* rozlišuje, důvod se však jen na základě uvedeného pramene zjistit nedá. Pro hrabata Bretaně se, zřejmě jako výraz značné nezávislosti území, vyskytl dokonce i titul *rex*.⁶⁶ V dalším textu budeme pro zjednodušení užívat pro hraběte pouze titulu *comes*.

Comites byli královští úředníci, stojící v čele jednoho hrabství, kteří, stejně tak jako jiní příslušníci státního aparátu, mohli být králem jmenováni i z osob nízkého původu, dokonce z otroků. Jejich pomocníky byli *vicarius*, *centenarius* (zpočátku i *thunginus*) a *sacebaro*. Libovůli králů ve výběru hrabat zcela odpovídala zodpovědnost *comites* vůči státu. PLS nebo *Edictum Chilperici regis* (7n) trestá nespravedlivost hraběte (nedodržení zákona a zneužití pravomocí) smrtí, stejně tak jako to, když se *comes* nedostavil k mallu, na němž měl soudit.⁶⁷ Na druhé straně příslušel hrabatům jeden z nejvyšších *wergeldů* a tedy velmi vysoká míra ochrany, poskytované královskou mocí – bylo to 600 solidů.

U hrabat je zřejmé, že se je král snažil učinit na sobě co nejvíce závislými, a to i prostřednictvím udělovaného majetku, nazývaného *fiscus comitalis*, jež jim králové propůjčovali k úřadu. Hospodářsky je v jejich postavení podporoval též výnos 1/3 pokut, která jim příslušela; obyvatelé měli

povinnost hrabatům poskytovat pohostinství (*hospitalitas*).⁶⁸ Vojenské a civilní funkce nebyly u hrabat odděleny. V ediktu Chlothachara II. z počátku 7. stol., o kterém jsme již výše hovořili, patří hrabata k úředníkům, kteří musejí pocházet z příslušné župy (*pagus*).

Sledujme nyní úkoly, které *comites* ve státní správě plnili, podle Gregoria z Turonu, u něhož se tyto úředníci vyskytují jako jediní z těch činitelů královské teritoriální správy, o nichž hovoří i *Lex Salica*. Jsou tedy představiteli královských úředníků, s nimiž se setkáváme prakticky od počátků existence franského státu.

Už od doby Chlodvíkovy reprezentovali *comites* rozvinutou a charakteristickou část rané státní administrativy. Jen na výslovný králův příkaz mohl hraběte volit lid příslušné oblasti, jinak bylo jeho dosazení vždy čistě panovníkovou záležitostí. Hrabata měla ve svém obvodu *vrchní vojenské velení* a podléhala při něm dalším královským územním úředníkům, vévodům, jejichž funkce ovšem vzniká o něco později. Jménem krále *comites* mohli od obyvatel přijímat přísahy věrnosti.⁶⁹

Stejně výrazná jako vojenská funkce hrabat byla i jejich moc *soudní, trestní a policejní*. Jakožto úředníci státní administrativy se dále uplatňovali při výběru *daní a dávek, daňových nedoplatků a pokut*. Daňové soupisy (*census*) byly však pořizovány z centra a centrální královští úředníci s nimi také do jednotlivých správních oblastí vyjížděli. Hrabatům dále příslušel dozor nad *veřejnými stavbami*, jako bylo např. budování silnic anebo regulace vodních toků.⁷⁰

Raně franští *comites* nebyli ovšem zdaleka vždy disciplinovanými královskými úředníky. Loupení a plenění hrabat při válečných taženích bylo běžnou záležitostí i na vlastním franském území.⁷¹ Poměr krále a jeho správních úředníků do značné míry odpovídal poměru jejich reálných hospodářských a vojenských sil. Králové nemohli ve státní správě spoléhat pouze na družinu, na úředníky, které pověřovali různými poslánými podle momentální potřeby, třebaže právě tato praxe byla, jak se níže pokusím ještě ukázat, ve franském království 6. stol. dosti běžná. Větší efektivity správy, rychlejší reakce na problémy, lepší obeznamenosti se specifickými potřebami krajů, se ovšem mohlo dosáhnout jen zřízením takových stabilních územních institucí, jakou představovali právě *comites*.

Jejich věrnost králi byla kromě udělování rozličných darů, hlavně půdy, upevňována i možnostmi vzestupu v rámci světské i duchovní kariéry. Majetek hrabat byl chápán jako dědičný, král se však mohl neposlušnosti

svých úředníků bránit konfiskacemi tohoto majetku. Po sesazení z úřadu mohla být hrabata dokonce tělesně trestána.⁷² Podle zákoníku *Lex Ribuaría* 90 mohli být všichni královští úředníci pokutováni smrtí, pokud by brali úplatky.

Mezi odměny věrným hrabatům patřilo rovněž jejich doporučování **na biskupské stolce**. Králové v těchto případech úspěšně doporučovali laiky a bývalé vojáky.⁷³ Styk hrabat s králi byl podle Traktátu o římsko-franských úřadech poměrně častý. Panovníci je také někdy pověřovali rozličnými úkoly speciálními, např. vedením poselstev.⁷⁴ Konkrétní okruhy pravomocí se u různých úřadů raného franského státu pochopitelně vytvářely postupně a na králích záleželo, zda kompetence příslušného úřadu pozmění nebo rozšíří. Oficiálními zástupci hrabat byli jejich *vicarii*, mající rovněž soudcovské pravomoci. Jak jsme se o tom již zmínili, mohl soudními úkoly hrabě pověřit také tzv. *sacebarona*.

Původ hrabského úřadu není zcela jasný. Titul *comes* (česky průvodce) může poukazovat na družinu, ale je převzat z terminologie pozdně antické. *Comites* se v pozdním Římě vyskytovali v teritoriální i centrální správě, stejně tak jako u Franků,⁷⁵ kde však přece jen reprezentovali většinou královskou administrativu místní. Na vzniku a tvářnosti tohoto úřadu se zřejmě podílela **pozdně římská i germánská tradice**.

Duces

Vévodství byla vyšší územně správní jednotkou nežli hrabství a v 1. polovině 7. stol. začínají hrát významnou samostatnou roli. Co se týče velikosti těchto administrativních okruhů, zahrnovaly územní obvody alespoň dvou měst (hrabství jednoho), bývalo jich ovšem pod vedením jediného vévody i více. Se jménem prvního franského vévody se setkáváme r. 532 v clermontské oblasti.⁷⁶

Základním úkolem vévodů (*duces*) bylo na králův příkaz *sebrat vojenskou hotovost* z jejich obvodu a spolu s hrabaty *táhnout do pole*. Vojenskou povinnost měli přitom všichni obyvatelé, kteří od ní nebyli zvlášť osvobozeni. Za těchto okolností byl vévoda celkem přirozeně i *administrativní hlavou svého kraje*. Dále jsou dosvědčeny *policejní pravomoci* vévodů, jménem krále *přijímali přísahy věrnosti měst*, obstarávali různá diplomatická jednání, doprovázeli krále a královny na cestách, měli prosazovat panovníkovu vůli v krajích.⁷⁷

Ačkoli *duces* byli stejně tak jako *comites* dosazováni králem, který jim uděloval zvláštní úřední oděv a zlatý vojenský pás, jejich úřední pravomoci mohl zřejmě libovolně měnit a směl je i potrestat smrtí, jeví se jejich moc (s výjimkou patriciů, o nichž bude řeč níže) v 6. stol. nejenom jako nejvyšší po králi, ale leckdy jde také o moc vedle něho anebo dokonce proti němu. Vévodové nejen doporučovali králi úředníky, které bral do svých služeb, ale stávalo se, že dosazovali své vlastní kandidáty za krále. Vévoda Rauching například, který byl bohatší než král Childebert II., sám usiloval o královskou vládu a vlastní vojenskou silou se dokázal bránit královi vojsku.⁷⁸

Oproti moci pozdně antických *duces* byla moc franských vévodů vyšší a pestřejší. (Pozdně antický *dux* nebyl bezprostředně podřízen panovníkovi, vyšší vojenské funkce než on měli *comites rei militaris* a *magistri militum*; územní obvody některých pozdně římských *duces* byly ovšem velmi rozsáhlé.)⁷⁹

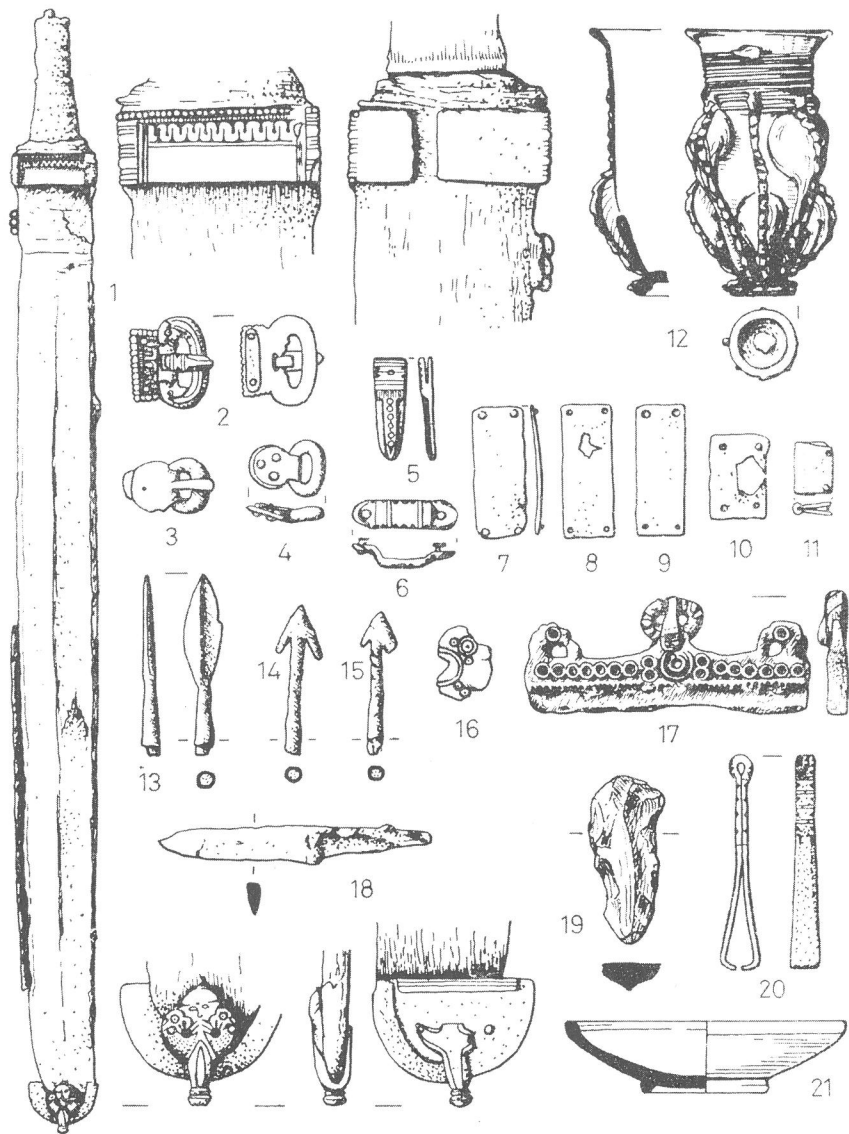
Základem mocenského postavení franských vévodů bylo jednak vojenské velení nad brannou mocí jejich oblastí, jednak velký a dědičný majetek, jež leckdy zvětšovali kořistením ve válkách. Konkurenty moci vévodů byli zejména biskupové, občas se proti nim úspěšně vzbouřil lid a vévoda pak potřeboval královu pomoc, aby se do svého úředního obvodu mohl vrátit.⁸⁰

Původ funkce se nezdá být odvozen z pozdně antické tradice, protože *duces* období dominátu nemuseli mít administrativní funkce a vojenské velení vykonávali jen v pohraničních oblastech.

Propojení administrativy a vojenství ukazuje na vývoj úřadu z potřeb nového franského státu.⁸¹ **Náplň funkce souvisí spíše s „barbarským“ než s pozdně římským pojetím teritoriální moci.**

Praefecti

Titulu *praefectus* se užívalo pro územního správce Narbonské Gallie (dnešní Provence), zvaného také *rector Provinciae* (eventuálně *patricius* – viz níže). Šlo o úředníka dosazovaného franskými králi na území, jež získali v letech 536–537. Předtím, po boji Chlodvíka s vizigótským Alarichem II. (roku 507), bylo toto území podřízeno Ostrogótům, kteří na ně přenesli název celé bývalé Galské praefektury; ti také jeho správci udělili titul *praefectus praetorio*, jež Frankové převzali. Z kompetencí tohoto správce části

Výbava franského hrobu z lokality Krefeld-Gellep v Porýní. Bohatství zbraní a římský import (vpravo nahoře známý skleněný pohár římské výroby, zdobený sloními choboty) ukazují na příslušnost pohřbeného k vyšší sociální vrstvě.
(Podle: B. Krüger, Die Germanen Bd. II, obr. 114).

franského území známe např. *výběr daní*.⁸² Po odvolání z úřadu jej jako jiné své úředníky králové mohli postihnout mučením a tělesnými tresty.

Podle M. Conrata, který vychází z Traktátu o římsko-franských úřadech, mohl být titul *praefectus* užíván jako jedno z označení vysokého dvorského úředníka *majordoma*. Vede ho k tomu kusé sdělení: *Praefectus, qui precellit de obtimatibus* (tj. zřejmě: který stojí v čele dvorských úředníků). **Titul prokazatelně pochází z římsko-ostrogótské tradice;** na majordoma mohl však být později přenesen. Vzhledem k modernímu datování Traktátu o úřadech do 1. poloviny 6. stol., kdy ještě majordomové neexistovali, musela by být právě citovaná charakteristika praefektů do původní verze pramene ovšem doplněna.

Patriciové

V podstatě mezi skupinou teritoriálních a centrálních úředníků stojí **patriciové**. Zmínili jsme se o nich již v souvislosti s organizací soudnictví ve franském království. K. Eckhardt rozlišuje patricie v Burgundsku, což byli centrální úředníci, jejichž postavení napodobovalo statut patriciů pozdně římských, a dále v Narbonnské Gallii (kde byli, jak již víme, zvaní rovněž *praefecti* nebo *rectores Provinciae*). Zde šlo o typické úředníky teritoriální – místodržitele s postavením podobným vévodům. Majordomát se podle K. Eckhardta formoval zejména podle postavení **burgundských patriciů**.⁸³

Podle Gregoria z Turonu patřilo k důležitým úkolům patriciů velení armádě, a to vrchní velení v zastoupení určitého franského krále. Z pěti jím v díle *Libri historiarum X* uváděných patriciů mají všichni *latinská jména* (Agroecola, Amatus, Celsus, Nicetius a Mummolus, zvaný též Eunius). Je pravděpodobné, že **franští patriciové skutečně navazují na funkce vojenských patriciů na římském Západě**. Gregorius Turonensis píše o patriciátu jako o vysoké hodnosti, u níž se zřejmě nevyžadovaly jen kvality vojevůdcovské, ale i znalost práva. Alespoň první nám známý franský patricius měl právě dobrým znalcem práva být. U žádného z pěti jmenovaných patriciů kromě Celsa nám ale tento historik Franků bohužel neuvedl důvody, které k povýšení jedince do funkce patricia vedly. V případě Mummolově se zdá, že patriciátu dosáhl jakýmsi běžným služebním postupem – od úřadu hraběte – a pravděpodobně jako osobní oblíbenec krále Gunthramna.⁸⁴

Největší pravomoci franským patriciům přiřkl již několikrát zde zmiňovaný anonymní Traktát o úřadech, podle něhož je patricius ten, *kdo sedí po boku krále a aby král nebyl příliš zatěžován, sám zvažuje, které ze soudních případů mají být císaři !/! či králi postoupeny, a stejně tak ohledně opatření užitečných pro lid. Jeho postavení vůči císaři !/! nebo králi je takové jako postavení caesara vůči augustovi* (c. 1).⁸⁵ Z jiných pramenů se o těchto vlastně absolutních soudních pravomocích patricia bohužel nedovíáme nic. **Anonymní autor v citované pasáži opět ukazuje určitou znalost pozdně římské správy** – srovnání pozice vojenského patricia na Západě vůči zdejšímu císaři s poměrem caesara k augustovi by nebylo netrefné. (Spisovatel pocházel zřejmě z prostředí gallořímské šlechty.) Ani z období po Constantiovi III., který v době svého působení ve funkci nejvyššího velitele na základech vybudovaných Stilichonem vojenský patriciát západořímské říše vlastně vytvořil, neznáme ovšem regulérní působení patricia jako nejvyššího soudce. Tento popis by se spíše hodil k funkci *quaestor sacri palatii*. Pokud traktát tyto dva úřady nezkontaminoval, mohl by mít na mysli buď mimořádné situace, jako byla na římském Západě např. doba patricia Ricimera, nebo tu došlo ke spojení titulu patricia (tj. vlastně praefekta Provence) s pravomocemi úřadu majordoma.

V každém případě však hodnota franského patricia ukazuje na značnou **úctu Franků k římské tradici**.

Z dosavadního přehledu se nám svrchovanost franských králů 6. stol. nad úředníky místní správy může zdát velmi vysoká. Chyběl zde tak důkladný a propracovaný systém doživotních nebo i dědičných privilegií, jaký měl pozdně římský stát a který např. znemožňoval proti vysokým úředníkům ve službě i ve výslužbě (s výjimkou případů urážky veličenstva) užívat tělesných trestů a útrpných výslechů. Ve skutečnosti se ale vysoké pravomoci franských panovníků pohybovaly jen v oblasti možného a musely být prosazovány ve střetech královské moci s ekonomicky i vojensky silnými protivníky.

Oficiální spojení soukromé a veřejné moci úředníků sice umožňovalo náklady na správu a vojenství, které, jak známo, tak velmi ruinovaly pozdně římskou říši, u Franků podstatně snížit. Na druhé straně však tato praxe postupně z franského království vytvářela mozaiku panství, jejichž vlastníci byli ekonomicky velmi silní, podobně jako velcí *possessores* období římského dominátu, navíc však měli zcela legální vojenskou, administrativní a soudní moc nad obyvateli těch oblastí, ve kterých byli hospodářsky nej-

silnějšími činiteli. Pevnost a jednota království pak záležela jen na ekonomickém postavení a vojenské zdatnosti krále, jehož nejpřirozenější oporou se stávala **církev**.

Boj státu s mocnými jedinci byl problémem už v pozdně římské říši.⁸⁶ Nástupnické státy západořímského impéria se podobného vývoje vyvarovat nemohly, protože jejich ekonomické síly rozvinutější správní aparát jiným způsobem budovat nedovolovaly.

Centrální administrativa království

Prvotním orgánem fungování království byla vedle krále nepochybně jeho **družina** (*antrustiones*). Zatímco nejstarší franský zákoník jí věnuje opravdu velikou pozornost, v dílech Gregoria z Turonu figuruje tato instituce již méně, než bychom očekávali.⁸⁷ Znamená to zřejmě, že z družinného prostředí se velmi brzy vydělily specializované úřední funkce. Družině jsme se věnovali již v textu předchozím; nyní budeme probírat jiné, již specializované centrální úřady.

Královská kancelář Merovejců byla vedena tzv. **referendarii**. Pojem je opět převzat z **pozdně antické terminologie**, a pokud sledujeme text dějin Gregoria z Turonu, převládají u těchto úředníků také latinská jména. Ve správním aparátu pozdně římské říše neměli ještě *referendarii* příliš vysoké pravomoci. Byli to původně *notarii*, kteří se pro své osobní schopnosti dostali mezi členy císařské rady (*consistorium sacrum*). Působili hlavně v oblasti soudnictví nebo vyřizovali různé speciální záležitosti.⁸⁸ V barbarských královstvích, mj. i v ostrogótském (kde byla uchována i funkce quaestora jako králova kancléře), však úřad referendaria nabýval na významu.

Referendarii ve franském státě měli k dispozici *královskou pečeť*, s níž souviselo *vyhotovování listin, vycházejících z královské kanceláře*. Tyto listiny podepisovali vlastním jménem. K jejich starostem patřil i *výběr daní*, z nichž se mnozí též soukromě obohacovali, a některé úkony kolem královského majetku. Odměňování byli královskými statky, které v případě jejich provinění byly konfiskovány. K odměnám, které jim králové dávali, patřily ovšem i biskupské stolce, a to znova bez ohledu na to, že kánony nesouhlasily s vysvěcováním laiků. Dá se v tom samozřejmě spatřovat snaha králů dosadit do církevních struktur své věrné. Je tu zároveň patrný i fakt, že franští králové viděli v biskupských úřadech součást své administrativy,

a nepochybně také jistou protiváhu vůči hrabatům a vévodům. Ne všichni úředníci, mající maximální panovníkovu důvěru, vyjádřenou tím, že směli podepisovat a pečeti královské listiny, ovšem věrnost skutečně zachovali. Kromě králů měly své referendarie i merovejské královny.⁸⁹

Comes palatii (falckrabě) spolupracoval při *sestavování soupisů daní* a musel *bojovat* v králově vojsku.⁹⁰ Jinak máme o činnosti raných falckrabat málo informací. Spojení vojenských a hospodářských pověření může vést k úvaze, že původ této funkce lze hledat v prostředí **družiny**.

Titul **domesticus** má **paralely v pozdně antické správě**. Byli tak nazýváni vojáci užší císařské gardy, a dále představitelé některých kanceláří císařských úředníků. Ve franském státě jsou jako *domestici* označeni královští úředníci, u nichž se v námi použitých pramenech objevují římská i germánská jména. Najdeme u nich *soudní pravomoci* nad úředníky místní správy (jako byl např. *vicarius* hraběte) i nad dvorskými úředníky (např. *comes stabuli*), dostávala se k nim zřejmě i odvolání jiných obyvatel. Plnili také běžné *úkoly králových průvodců*. Hlavním posláním domestiků byla však *správa královských statků* a v některých případech – jak na to ukazují též uvedené soudní pravomoci – *mohli krále i zastupovat*. Podobně jako v případě referendariů se u domestiků již v průběhu 6. stol. formuje poměrně uzavřený okruh pravomocí. I oni byli odměňováni biskupskými úřady, známa je také cesta od funkce domestika k vévodství. Z úředníků podřízených domestikům známe tzv. *cancellarie*.⁹¹

Maior domus, titul, který nemá mezi pozdně římskými hodnostmi obdoby, se v Dějinách Gregoria z Turonu poprvé objevuje pro dobu krále Chlothachara II. (po r. 584). Majordomové byli postaveni do čela všech, kteří představovali nejprve královskou družinu, později dvůr. *Maiores domus* měli zřejmě funkce *správní i vojenské*, jasná je jejich účast při stanovování, promíjení a vybírání daní. Podle K. Eckhardta byl předchůdcem úřadu majordoma úřad *truhsazza*, jenž původně určoval místa družiníků okolo královského stolu.⁹² Na formování pravomocí a postavení těchto *správců paláce* se ovšem podílely i další úřady franského státu, např. zde již probíraný úřad *patricia* – a ten už **s antickou tradicí souvisel velmi úzce**. Jak je obecně známo, s rostoucí slabostí Merovejců moc majordomů sílila.

Camerarii patří k činitelům finančním a k úředníkům kolem královského pokladu. Finanční záležitosti patřily do okruhu povinností i **u pozdně antických komořích**, majících ovšem titul *praepositus* nebo *primicerius*

sacri cubiculi (pro jejich podřízené pak *cubicularii*), ale nebyly hlavní náplní jejich práce. Někteří nositelé franského úřadu *cameraria* dosáhli velké moci a majetku, jednoho z *camerariů* ovšem zase král Gunthramn zabil za to, že v jeho lese ulovil prý buvola.⁹³

Králové se v 6. stol. vůči svým úředníkům vesměs snažili prosazovat svou vůli tvrdě, a většinou měli i úspěch, když chránili své vlastní zájmy. Ochranu zájmů poddaných už, alespoň podle toho, co píše Gregorius Turonensis, prosazovali hůř. *Camerarius* Eberulf byl potrestán za zločin vraždy, z něhož byl křivě nařčen, ale nikoli za své kruté nakládání s prostým lidem.⁹⁴

O královský poklad pečovali také tzv. **thesaurarii**. Ve franském království šlo zřejmě o poklad podobný těm, jaké byly v penězích a drahocennostech shromažďovány i jinými králi doby velkého stěhování národů. V prameni *Notitia dignitatum* bychom jako pozdně antickou obdobu jejich titulu našli tzv. *praepositi thesaurorum*. Byli to představitelé pokladen, do nichž byly placeny dávky pro rezort úředníka *comes sacrarum largitionum* a které byly rozmístěny po různých diecézích. I v těchto pokladnách se shromažďovaly peníze a jiné cennosti⁹⁵, nikoli *annona* čili naturální zemědělské dávky. Péče o královský poklad ovšem existovala jako zvláštní úřad i u jiných barbarských etnik, např. u Ostrogótů, kde byla tato funkce vždy zastávána Germánem. Její vývoj **může tedy i u Franků být domácí**. Podle Eckhardta měli *thesaurarii* na starosti i *bydlení a odívání u dvora*, zatímco o *ubytování dvora při jeho cestování* se staral **mansionarius**.⁹⁶ Název této funkce **má jasně římské kořeny** (*mansiones* se nazývaly stanice *cursus publici* – státní pošty, jejímž prostřednictvím mj. cestovali říšští úředníci).

Comites stabuli (marskalkové) mají u Gregoria z Turonu jen germánská jména. Najdeme u nich *policejní úkoly*, ale plnili také různá jiná poslání nejrůznějšího druhu (jakési *zvláštní úkoly* z vůle králů a královen). Byli odměňováni královskými statky a měli dost velkou moc na to, aby mohli napomáhat spiknutím proti merovejským králům. Jak ukazuje případ marskalka Chuppy, dostávali se do tohoto úřadu lidé s nezanedbatelnou soukromou mocí. Latinský i germánský název funkce svědčí též o *dohledu nad královskými stájem*.⁹⁷ Pod názvem *comes sacri stabuli* existoval tento úřad už v pozdní antice. U Franků došlo při jeho vzniku zřejmě ke **spojení vývoje germánské družiny s přebíráním antické tradice**.

Z antické tradice jsou převzaty také tituly dalších osob, sloužících u dvora, jako titul **spatharius** (příslušník královské osobní stráže) či snad

ostiarius (dveřník). I kuchař – **coquus** – je název, chápaný jako jeden z dvorských, samozřejmě že nižších, titulů.⁹⁸

U Gregoria z Turonu, který je v tomto směru velmi významným zpravodajem, podobně jako je jím např. básník Venantius Fortunatus, nalezneme též zmínky o **jiných úřednících dvora**, jejichž hodností nejsou uváděny a kteří plnili různé úkoly podle královských příkazů.⁹⁹

Míra právní ochrany královské správy a majetku

Teritoriální a centrální úřednictvo franského státu bylo v 6. stol. již **poměrně dobře rozvinuto**, třebaže jde o jasně přechodné stadium vývoje, kdy se kompetence jednotlivých úřadů teprve vytvářejí, mění a jaksi přelévají. Pozoruhodná je však v tomto období **vysoká legislativní ochrana královské správy i panovníků samotných**.

Wergeld za prostého svobodného Franka byl nejméně třikrát nižší nežli za královského úředníka, v některých případech dokonce devětkrát nižší. Naproti tomu dědičná rodová šlechta (urození bez úřadů) není v PLS ani v *Lex Ribuaria* wergeldem nijak odlišena od ostatních.¹⁰⁰ Právní ochrana královských úředníků a družiníků byla tak vysoká, že by placení wergeldu **600 nebo až 1800 solidů** bylo nepochybně velmi problematické i pro příslušníka nejmajetnější vrstvy.

Na druhé straně jsme již psali o význačných pravomocích králů nad úředníky. Smrtí byla trestána nevěrnost králi, zneužívání úředních pravomocí a falšování listin, ale i pouhé brání úplatků anebo neplnění povinností s úřadem spojených. Takový postoj vůči úředníkům byl nutný, neboť králové byli záštitou míru a spravedlnosti v zemi – za to jim nebo jimi pověřeným úředníkům náležela část wergeldu za zločiny, tzv. *fredus*.¹⁰¹

Vysoké míry právní ochrany ovšem nepožívali jen státní úředníci, ale všechny osoby, jež byly v královských službách nebo pod ochranou krále, ba dokonce i královští otroci. Soulož s cizí otrokyní byla trestána pokutou 15 solidů, šlo-li ovšem o otrokyni krále, platil pachatel dvakrát tolik (PLS 25,3n). Byla-li svedena svobodná dívka, měl svůdce zaplatit 25 solidů, byla-li dívka pod královou ochranou, platil o 10 solidů víc.¹⁰²

Podle *Lex Ribuaria* platili lidé pod ochranou krále o polovinu menší kompozice než běžný svobodný Frank a osoby v přímé královské službě nebyly trestány za skutky, kterých se dopustily v jeho jménu.¹⁰³

Vyšší právní ochrany požíval i králův majetek. Za krádež býka, který dosud nenesl jho, se podle PLS 3,4 platilo 45 solidů, pokud však býk patřil králi, byla pokuta vyměřená zloději dvojnásobná (ibid. 3,8).

V zákoníku *Lex Ribuaria* zcela stejné právní ochrany jako královi lidé dosahovali i ženy a muži pod patronací církve.¹⁰⁴ I církev totiž představovala nesmírně důležitou oporu státu.

V průběhu **6. a v 1. polovině 7. stol.** vytvořilo franské zákonodárství (u Saliů i středorýnských Franků) systém zvýšené ochrany královských úředníků, přičemž neposkytovalo žádnou speciální ochranu aristokracii jako společenskému stavu. Nabídlo výhody osobám, které byly pod patronací krále, ale i církve, což rozšiřovalo sociální základnu královské moci a upevňovalo spolupráci s klérem. Konečně i králův majetek postavilo nad vlastnictví všech ostatních osob bez ohledu na jejich pozici ve franské společnosti. **Toto období bylo etapou cílevědomého budování státu, jehož páteří se stali králové, jejich administrativa, a také církevní organizace.**

Za velmi výmluvný pramen, dokumentující snahu čelit anarchii v zemi a maximálně v kritické situaci posílit královskou moc, je možno pokládat tzv. *Pactus pro tenore pacis*, vydaný zhruba r. 524. Za vraždu krále posla či družiníka, který vyjednával o míru mezi králi (ve státě rozděleném mezi Chlodvíkovy dědice), byla stanovena kompozice 1800 solidů, stejně tak za svobodného, jehož by někdo z jeho druhů zavraždil na válečném tažení, nebo za život hraběte. Běžný wergeld svobodného Franka byl ze 200 zvýšen na 600 solidů. A o tom, že **i v mimořádných poměrech viděla královská moc svého důležitého spojení v církvi**, svědčí i zdejší stanovení wergeldu biskupa na 1800 solidů.¹⁰⁵

Šlechta jako sociální stav (v počátcích franského státu)

Názory na existenci **dědičné aristokracie** merovejského období se různí. T. Rivers např. tvrdí, že se o ní v tomto období ještě hovořit nedá, podle E. Jamese šlechta nezávislá na králi existovala již od počátku merovejského státu. V rámci tzv. barbarských zákoníků se skutečně zhruba až do poloviny 7. stol. stav aristokracie neprojevuje, to je však zřejmě dáno

tendenci těchto zákoníků, chránících státní správu, nikoli některý, byť třeba již existující sociální stav. Rozdíly v názorech badatelů jsou dále podle mého mínění dány nejednotností metodologického stanoviska. E. James např. dokazuje existenci šlechty pomocí nálezů bohatých hrobů.¹⁰⁶ Ty dosvědčují majetkovou diferenciaci ve franské společnosti, jež byla jistě spojena i s diferenciací sociální, přítomnost šlechty jako stavu ale samy o sobě doložit nemohou, protože určitý sociální stav musí být vymezen nejenom majetkově, ale také právně.

E. Zöllner píše, že ještě kolem poloviny 6. stol. pojmy *Francus* a *ingenuus* (tj. člověk plně osobně svobodný rodem) představují synonyma. *Praeceptum Childeberti regis*, pocházející právě z doby kolem poloviny 6. stol., však již v rámci kategorie svobodných uvádí dělení na prosté *ingenui* a *honoratiores personae* (osoby váženější, významnější, srov. naše označení „honore“). Zhruba ve stejné době hovoří 3. kánon koncilu v Cluse (Cluses) o tzv. *superiores personae* a *humiliores personae* (osoby vyšší a nižší).¹⁰⁷ Rozdělení uvedené v prameni *Praeceptum Childeberti regis* nemělo vliv na podobu trestu, který se tu stanovuje za různé přečiny proti křesťanské víře – pro všechny svobodné byl stejný. Koncil v Cluse však rozlišuje – *humiliores personae* mohly být potrestány tělesně. Ve 2. případě půjde tedy asi spíše o rozdíl mezi svobodnými na jedné straně, polosvobodnými a otroky na straně druhé. *Praeceptum Childeberti* přesto ale zůstává důkazem, že **do poloviny 6. stol.** došlo v rámci franských svobodných k diferenciaci, již bylo v písemnostech právní povahy potřeba zachytit.

Celkově se ve franských pramenech 6. stol. pro označení příslušníků **vyšších společenských vrstev** objevují termíny: *optimates*, *proceres*, *antrustiones* (*in truste dominica*), *virii fortes*, *virii magni*, *potentes*, *nobilissimi virii* a *meliores natu*.¹⁰⁸ Pouze poslední z těchto termínů ukazuje na *dědičnost* vyššího sociálního postavení zřetelně. Nejpozději na přelomu 6. a 7. stol. však již *stavy* v pramenech nacházíme.

V průběhu 6. stol. se tedy šlechta nového státu jistě vytvářela či rozvíjela. Jiná je pochopitelně otázka *zdrojů*, z nichž v této době vznikala. Král mohl do úřadů dosadit třeba i otroky, ale pokud do královských služeb vstupovala případná stará aristokracie, vzniklá ještě v rodově kmenovém prostředí, mohla si svoje postavení též uchovat.¹⁰⁹ Dalším zdrojem byla pak gallořímská senátorská šlechta, která v královské správě zastávala hlavně posty, vyžadující vyšší vzdělání, a hojně nastupovala do úřadů biskupských. Jisté je, že se už v ranější merovejské době šlechta postupně

chopila rozhodování v zákonodárství, soudnictví i správě místo lidu. Shromáždění *optimátů* a *hodnostářů* církve o tom podávají jasné důkazy.¹¹⁰

Zajímavé je pojetí pojmů *potens* (mocný) a *dominus* (pán), jak je vysvětluje vícekrát již citovaný Traktát o úřadech. *Potens* je podle něj ten, *qui multas divitias habet* (*kdo má mnoho bohatství*), *dominus* každý *homo liber, qui semet ipsum aut propriam domum vel modicam substantiam dominatur* (*svobodný člověk, jež vládne sám sobě, vlastnímu domu či přiměřenému, případně skromnému majetku*).¹¹¹ Kriteřiem svobody je tady nezávislost na jiné osobě, dělítkem uvnitř vrstvy svobodných míra bohatství. Pojem *dominium* není chápán jen jako vlastnictví, ale i jako možnost svobodného rozhodování jedince o sobě samém. Z tohoto pojetí vyplývá, že jednak museli existovat lidé, kteří nebyli otroky, ale zároveň nebyli tak zcela pány svého rozhodování (polosvobodní), dále že majetek byl důležitým kriteřiem sociálního zařazení.

Autor traktátu, jak již víme, přenáší sice někdy na franské území pozdně římské poměry, přesto však považují toto svědectví za jedno z nepřímých potvrzení existence majetkové a dědičné, nikoli pouze úřednické šlechty.

Střední a nižší vrstvy společnosti Franků

Franští svobodní (ingenui)

Wergeld prostých svobodných je v *Lex Salica* i *Lex Ribuarica* stanoven na 200 solidů, což je suma dvakrát vyšší než za zabití tzv. *laeta* neboli *lita*, z čehož se tradičně usuzuje, že *laeti* byli polosvobodní obyvatelé franského království. *Ingenui* měli právo nosit zbraně a povinnost bojovat ve vojsku, kde se jim otvíraly vynikající možnosti společenského vzestupu. Za krále Chlodvíka měli podíl na válečné kořisti, která je v době stěhování národů velmi důležitým faktorem růstu bohatství jedince. Jejich vesnice představovaly samosprávné jednotky.¹¹²

V popisu franského soudnictví jsme se již setkali s úlohou svobodných Franků v této oblasti. S růstem královského úřednického aparátu (hrabata, centenariové ve změněném postavení apod.) a soudní moci na panstvích se role svobodných v soudnictví ovšem upadala. Soudní moc na panstvích se vyvíjela jednak z povinnosti vlastníků postavit před soud provinilce z osob na statku usedlých, jednak z možnosti, že se svobodní usedlí mohli se

svými spory dobrovolně obrátit na statkáře, a ten je rovněž zastupoval u soudů, byli-li tady žalující stranou. (Nesvobodně soudil pán statku sám.)¹¹³ Tak byli *ingenui* nejenom zbavováni práv, která přežívala z rodové společnosti, ale postupně začínali tvořit i objekt soudní pravomoci šlechty, třebaš byl tento vývoj zřejmě pomalý.

V první čtvrtině 6. stol., v době vzniku zákoníka *Pactus legis Salicae*, byli prostí svobodní ještě zcela zřetelně rozhodující kategorií franského obyvatelstva. Zhruba do konce 6. stol. se z nich jasně vydělila vyšší sociální vrstva. V 1. polovině 7. stol. se v *Lex Ribuarica* objevují tzv. *ingenui in obsequio*. Jsou to svobodní lidé, závislí na jiném svobodném. Pokud se provinili, musel je jejich „ochránce“ postavit před soud, nebo podstoupit jejich trest.¹¹⁴ Patroni za ně tedy byli zodpovědní, ale nemohli je ještě sami, bez státní moci, trestat. *Ingenui in obsequio* představují velmi zajímavou přechodnou skupinu mezi někdejšími *ingenui* počátků franského státu a **poddanými**.

Laeti (liti) v počátcích franského státu

Kategorie pozdně antických *laetů* byla právně vymezena poměrně precizně a původ těchto rolníků a obránců římské říše je také celkem jasný: pocházeli buď z válečných zajatců usazených na půdě nebo z dobrovolníků, kteří na území impéria hledali obživu a výhody, plynoucí ze služby římskému státu.¹¹⁵ Jejich postavení bylo lepší než postavení kolónů.

Původ laetů nebo litů (dále *laeti*), **uváděných ve franských zákonech, není však úplně zřetelný.** Staršími badateli byli pokládáni za potomky laetů z římského období, ale i za původně svobodné vlastníky, podrobené cizími dobyvateli nebo v průběhu majetkové a sociální diferenciacie uvedené do osobní závislosti domácí šlechtou. Byli považováni za svobodné, neurčené k vojenské službě, i za svobodné, povinné táhnout do války s majitelem pozemku, který obdělávali, za otroky, osvobozené jen částečně atd. J. H. Holwerda v r. 1924 vyslovil mínění, že římská *laeti* byli krystalizačním jádrem franského státu. Je však těžko vysvětlitelné, proč a jakým způsobem by pak zůstali v postavení polosvobodných. R. Günther a A. R. Korsunskij poukazují na to, že *laeti* usazení na římském území zachovávali i po r. 455, kdy se poměry na severu Galské diecéze začaly velmi podstatně měnit, věrnost Římanům (a to ačkoli většinu z laetů tvo-

řili právě Frankové, jejichž soukmenovci sem radikálně rozšiřovali svoji moc).¹¹⁶ E. Zöllner uvádí názory badatelů, uvažujících o možnosti, že by franští *laeti* mohli alespoň částečně patřit k cizím etnickým prvkům, zařazeným do franského kmenového svazu (k Neřímanům).

Podle mého názoru ukazují *laeti franských zákonů* na **původ ze složitě situace**, která panovala jak v rámci společnosti pozdně římského impéria, měnící se s postupující feudalizací, s nárůstem vlivu soukromé moci a slábnutím státu, tak v poměrech franských, v nichž probíhal rozklad někdejší rodové společnosti. Ani v jednom z těchto případů nelze očekávat existenci zcela vyhraněných, sociálně snadno zařaditelných skupin obyvatelstva. To, co franské prameny o *laetech* vypovídají, je **typickým svědectvím o přechodném stavu společnosti ve vývoji.** Ostatně *Pactus legis Salicae* nedefinuje ničí postavení, zachycuje pouze poměr mezi různými složkami společnosti franského státu za konkrétní mocensko-politické situace. *Liti* podle něj stojí mezi svobodnými a otroky. Některé rysy jejich postavení je přibližují otrokům, jiné skupině prostých svobodných, jak tomu ostatně s polosvobodnými bylo i v pozdní antice.

Spadali pod určitou ochranu, poskytovanou mocnějšími soukromými osobami a zvanou *potestas* nebo *mundiburdium*. Pojem *potestas* může mít dosti široký význam (srov. římskoprávní termín *in potestate patris familiae*), zahrnující ochranu, ale i soudní a trestní pravomoc. K povinnostem laetů patřilo odvádění dávek, práce na polích, která jejich pán obdělával ve vlastní režii (tyto práce jsou označovány jako *curvadae, manoperae, carroperae*), a také tzv. *litimonium*, roční poplatek pánovi, jenž např. u žen spočíval v dodávkách jistého množství tkaných látek.¹¹⁷

Existovalo propuštění *laeta* na svobodu, zvané *propria pecunia redemptio*. Majetek *laeta* byl v tomto případě chápán jako *peculium*, existující v pozdní antice zejména u nesvobodných, ale i polosvobodných lidí.¹¹⁸

Nejlépe lze snad postavení *laetů* vylicít vypsáním rozdílů a shod mezi nimi a otroky.

Velmi důležitým rozdílem je výše a užití wergeldu. Suma je tatáž jako pokuta placená za usmrcení Římana, zvaného *possessor* (viz níže), zhruba třikrát vyšší než v případě otroka a odvádí se příbuzným laeta a králi. Chybí tu také náhrada škody (*capitale*), při zabití otroka běžná. *Laeti* tedy požívali práva krevní msty, *faidy*, pokuta je tu placena jako trest za zabití člověka, *právního subjektu*, nikoli jako náhrada škody pánovi. *Laetovi* náležela ochrana ze strany státu a krále. Náhrada škody pánovi přicházela

v úvahu pouze v případě neoprávněného propuštění cizího *laeta* na svobodu, kdy byl vlastníku také vrácen majetek, kterého *laetus* užíval.¹¹⁹

Laetus měl možnost právního jednání a neztrácel zcela majetková práva, třebaže byla v určitých případech omezena, jeho přísaha byla právoplatná. Do války táhli se statkářem všichni *laeti* schopní vojenské služby, zatímco v případě otroků jen tzv. *servi ministeriales*.¹²⁰

Pokud se *laetus* provinil zabitím, byl příbuzným oběti vydáván místo poloviny zákonem určeného wergeldu, druhou polovinu platil ten, v jehož ochraně se nacházel. Tento rys jeho postavení jej sice sblížuje s otroky ve franském státě, ale ručení patrona za přečiny osob pod jeho ochranu jsme poznali i u svobodných, tzv. *ingenui in obsequio*. Celková výše kompozice, kterou provinilý *laetus* musel platit, byla ve srovnání se svobodným poloviční.¹²¹

Laeti byli připoutáni k půdě, kterou obdělávali, o čemž mj. svědčí i to, že pokud si někdo vzal za manželku ženu z tohoto stavu, žijící na jiném statku, platil pokutu 30 solidů. Někdy se v zákonech zastupují pojmy *litus* a *libertus* (na svobodu propuštěný otrok), svědčící opět jasně o polosvobodném postavení *laetů*, stejně tak jako to, že se už v průběhu 6. stol. vyrovnává wergeld *laeta* a římského kolóna.¹²² Přístup k duchovnímu stavu byl *laetům* povolen, mohli vstupovat mezi *antrustiones*, mohli se stávat i hrabaty.¹²³ Při velké sociální mobilitě v raném franském státě nebyly však kněžské anebo vyšší státní funkce, jak víme, nepřístupny ani otrokům.

Na základě dosud provedených srovnání se zdá být velmi pravděpodobné, že **kategorie *laetů* vznikala** jak z barbarských svobodných (*ingenui*), kteří ve svém sociálním postavení poklesli, tak z propuštěných otroků. Podíl na jejím vzniku nejspíš měli i gallští *laeti* římských pramenů. Hospodářsky byla tato vrstva zřejmě velmi významná, jak o tom svědčí i skutečnost, že pokuta za neoprávněné propuštění cizího *laeta* byla mnohem vyšší nežli za propuštění cizího otroka. Částky jsou sice odvozeny podle sum, placených za jejich zabití, ale protože v obou případech jde o náhradu škody (třebaže u otroka a *laeta* míněné poněkud jinak), domnívám se, že *laetové* měli pro franské statkáře větší význam než otroci a jejich postavení je odrazem pozvolné *feudalizace franského státu*.

V těch ustanoveních zákoníku PLS, kde se o *laetech* výslovně nehovoří, ale kde bychom očekávali i sankci za zločin proti nim, byla snad pokuta stejná jako v případě svobodného Franka.¹²⁴ Zákaz spoutávání se objevuje

pouze u skupiny *ingenui*, což v tomto případě mohlo znamenat, že vůči *laetům* to dovoleno bylo.

Celkově stojí *laetové* co do míry své právní ochrany a právní subjektivity poměrně vysoko nad otroky, v oblasti trestů (vydávání *laetů* poškozenému, pravděpodobná možnost jejich spoutávání) se jim však přibližují. Je to situace podobná jako u pozdně antických *humiliores*,¹²⁵ zejména kolónů.

Postavení Gallořímanů podle franských právních pramenů

Zákoník PLS i v rámci Gallořímanů rozeznává celkem tři sociální skupiny. Jsou zde za prvé takzvaní *convivae regis*, kteří patřili k blízkým spolupracovníkům a přátelům krále a představují dobu franských *antrustiones*. Další sociální skupiny Římanů se objevují pod názvy *Romani possessores* a *Romani tributarii*.¹²⁶

Wergeld je ve všech těchto případech nižší než u Franků, ba i ostatních svobodných barbarů franského státu. Zabití Gallořímana v postavení králova družníka (*conviva regis*) je pokutováno třemi sty solidy, zatímco v případě franského *antrustiona* to bylo 600 solidů. Wergeld za římského *possessora* obnášel dokonce jen 100 solidů, což je částka, placená za život polosvobodného *laeta*, v případě *tributaria* byla pak suma ještě nižší – 63 solidy, což není ani celý dvojnásobek odškodného za smrt otroka.¹²⁷

Úvaha, zda wergeld Římana není nižší o částku, jež byla placena příbuzným zavražděných barbarů (protože u Římanů nešlo o proplácení *faidy*), je podle mého názoru nesprávná, protože Římané platili ve srovnání s franskými svobodnými též jenom poloviční pokuty (objevuje se tu stejné pravidlo, jaké jsme viděli u osob v něčí ochraně). Nebyli tázáni na souhlas při vydávání zákonů a na rozdíl od svobodných Franků patřili mezi tzv. *debiliores personae*. Pokud si svobodný Říman vzal za manželku propuštěnku, měly děti statut propuštěnců.¹²⁸

Ačkoliv postavení Římanů v územních i centrálních úřadech království, v církvi i ekonomice země bylo velmi dobré, jejich právní status odpovídal obyvatelstvu na dobytém území, **lišil se od pozice vládnoucí vrstvy barbarů**. Jako podrobenému obyvatelstvu, které včlenil do svého státu, poskytoval Římanům **ochranu franský král**. Proto zřejmě najdeme

v zákonech mezi jejich postavením a statutem osob, u nichž je fakt, že jsou pod ochranou krále, výslovně uveden, značnou podobnost. Tato speciální ochrana je vyřazovala z kategorie plně svobodného obyvatelstva, které král sice také chrání, ale na základě zcela jiného právního poměru.

Ohledně postavení *possessores* a *tributariū* neparuže dosud v literatuře jednota, a proto se zde pokusíme tomuto problému věnovat blíže.

Výběr daní se u Franků vyvinul v systém, podobný pozdně římskému. *Capitatio terrena*, daň z rozlohy půdy, zde byla odváděna všemi vlastníky, kteří od ní nebyli speciálně osvobozeni; *capitatio humana*, daň z hlavy, se však na všechny příslušníky franského státu nevztahovala. Systém plateb doplňovala povinnost soukromníků poskytovat státním (tj. královským) úředníkům stravu, ubytování a dopravní prostředky. V důsledku toho, že všichni obyvatelé království nebyli stejně zatíženi daní z hlavy, na základě privilegií pak ani daní z půdy, mohl by rozdíl mezi uvedenými dvěma sociálními skupinami Římanů spočívat v jejich právu vlastnit bez daní (*possessores*) nebo v povinnosti platit daně (*tributarii*).¹²⁹

I *tributarii* by v tomto případě byli římskými vlastníky – daňovými poplatníky, oceněnými ovšem nižším wergoldem. Takovou možnost pokládám za dosti nepravděpodobnou. Římané, kteří patřili k nejbližším společníkům krále, byli už z ostatních vyčleněni do skupiny *convivae regis* a různí správní a vojenští úředníci byli v zákoníku rovněž zařazeni do vlastních skupin, v jejichž rámci se **podle etnicity nerozlišovalo**. U dalších Římanů – vlastníků půdy, kteří nepatřili k družině krále ani k jeho úředníkům, nebyl v podstatě k osvobození od daní důvod. Navíc by se při takovéto úvaze ze spektra gallořímské společnosti zcela vytratili kolóni, přičemž zprávy o nich v pramenech franského státu existují.¹³⁰

K sociálnímu zařazení Římanů *tributariū* nám může dopomoci srovnání s pozdně římskými zákony, jejichž terminologie Frankům nebyla neznámá. Zákon zařazený v *Codexu Iustinianu* (ca z r. 400) praví: *Servos vel tributarios vel inquilinos apud dominos volumus remanere. (Chceme, aby otroci, tributariové a inkvilini zůstávali u svých pánů, tj. nestěhovali se)*. Hovoří se tu o třech k půdě vázaných kategoriích obyvatelstva říše. Jiný zákon, který rovněž pojednává o třech skupinách k půdě připoutaných osob, má záhlaví: *De fugitivis colonis, inquilinis et servis*.¹³¹ Oba zákony se snaží zahrnout všechny základní kategorie k půdě připsaných zemědělců. Místo *tributariū* z prvního citovaného zákona jsou ve druhém uváděni kolóni (plátcí za sebe daň z hlavy).

V těchto zákonech jsou tedy termíny *coloni* a *tributarii* zaměnitelné. Domnívám se, že i v případě Římanů *tributariū* z PLS jde o kolóny. Rozdělení Gallořímanů by takto odpovídalo pozdně antické skutečnosti i pravidlům, která zákoník dodržuje.¹³²

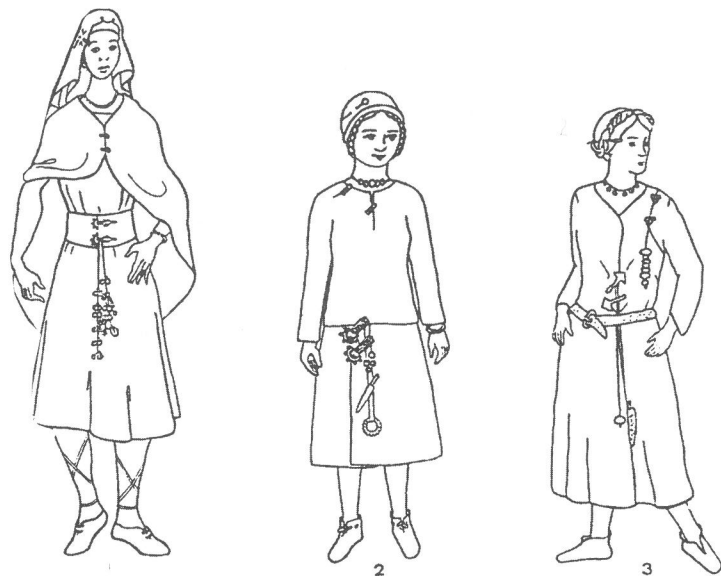
Právní pozice žen ve franské společnosti

Vcelku obecně známo je to, že franské **královny** mnohdy rozhodujícím způsobem a samostatně ovlivňovaly politiku státu. Velký význam v ní, vzhledem ke svému podílu na králově rozhodnutí pro křesťanství, měla už Chlodvíkova manželka Chrotchildis. Jinými význačnými ženskými postavami franské historie byly např. královny Fredegunda a Brunichilda nebo královna a později zakladatelka kláštera Sv. Kříže v Poitiers sv. Radegunda či královna a abatýše kláštera v Chelles sv. Bathilda. Franským ženám nebylo nedostupné vyšší vzdělání¹³³ a pozoruhodná je i **ochrana života a cti ženy v zákonících**.

O vraždách žen pojednávají franské zákoníky zvlášť, mimo odstavce věnované trestům za vraždy mužů. Žena měla právo faidy, příslušel jí wergeld jako svobodnému franskému muži, ale odlišnost byla v rozčlenění žen podle výše wergeldu. Titulus 24 zákoníku PLS stanovuje za zabití svobodné ženy ve věku, kdy může rodit děti, stejně vysoký wergeld jako za vraždu dítěte svobodného původu nebo dokonce za králova družníka, a dvakrát více než za nejvýše postavené Římány, a to **600 solidů**. Ten, kdo by zavinil smrt těhotné ženy, byl povinován wergoldem 800 solidů, jenž patří k nejvyšším v zákoníku vůbec. V královských zákonech, k PLS přičleněných, byla ochrana těhotných žen ještě zvýšena. Kdo by ženu, nosící dítě, uhodil anebo kopl a způsobil tím její smrt, byl pokutován **900 solidy**.

Polovičním, a tedy v tomto případě též velmi vysokým wergoldem, byla chráněna i **žena polosvobodného postavení anebo otrokyně na královském dvoře**.

Žena, která už nebyla schopna rodit děti, měla wergeld rovný svobodnému franskému muži (200 solidů). *Lex Ribuarica* za vraždu ženy v plodném věku stanovuje rovněž wergeld 600 solidů, který byly povinny splácet tři generace potomků. Chtěl-li se někdo ze zabití ženy vyvinut, musel si přivést 72 přísedících!¹³⁴ Již tyto údaje nepochybně dosti výmluvně svědčí o vážnosti ženy ve franské společnosti, lze jich však uvést ještě víc.

Franský a alamanský ženský oděv (č. 1–4), oblečení gepidské ženy (č. 5) a oděv příslušnice východořímské říše. „Barbarky“ a Římanky se takto odívaly v rané době merovejské. (Podle kreseb v článku: M. Kazanski, A. Mastykova, P. Périn: Byzance et les royaumes barbares aut début de l'époque mérovingienne, in: Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum, Brno 2002).

Vysoké pokuty byly stanoveny **za znásilnění** – nejenom svobodných žen, ale dokonce i otrokyň. Kdo znásilnil svobodnou dívku, platil 63 solidů, trestán byl ovšem i nemanželský styk, k němuž došlo za souhlasu osobně svobodné dívky (*puella ingenua*), a to pokutou 45 solidů. Násilí spáchané na otrokyni bylo stíháno pokutou 15 solidů, pokud otrokyně patřila králi, platil se dvojnásobek. **Ostříhal-li někdo** cizího svobodného chlapce, činila kompozice 45 solidů, za dívku ale 100 těchto zlatých mincí.¹³⁵

Ochrana cti ženy byla přitom věnována velká pozornost i co se týče provinění daleko menších. Kdo např. ustoupil od slibu manželství, byl trestán pokutou 62,5 solidu. Nadávky ženám byly pokutovány dvojnásob jako u mužů. V katalogu urážek muže je jako nejhorší uveden výraz *cinido*, za jehož použití se platilo 15 solidů. Nazval-li však někdo ženu *meretrix* (a její cizoložství neprokázal), zaplatil 45 solidů. Stejná částka byla určena jako pokuta pro toho, kdo se dotkl prsu cizí svobodné ženy. Zahnal-li někdo ze

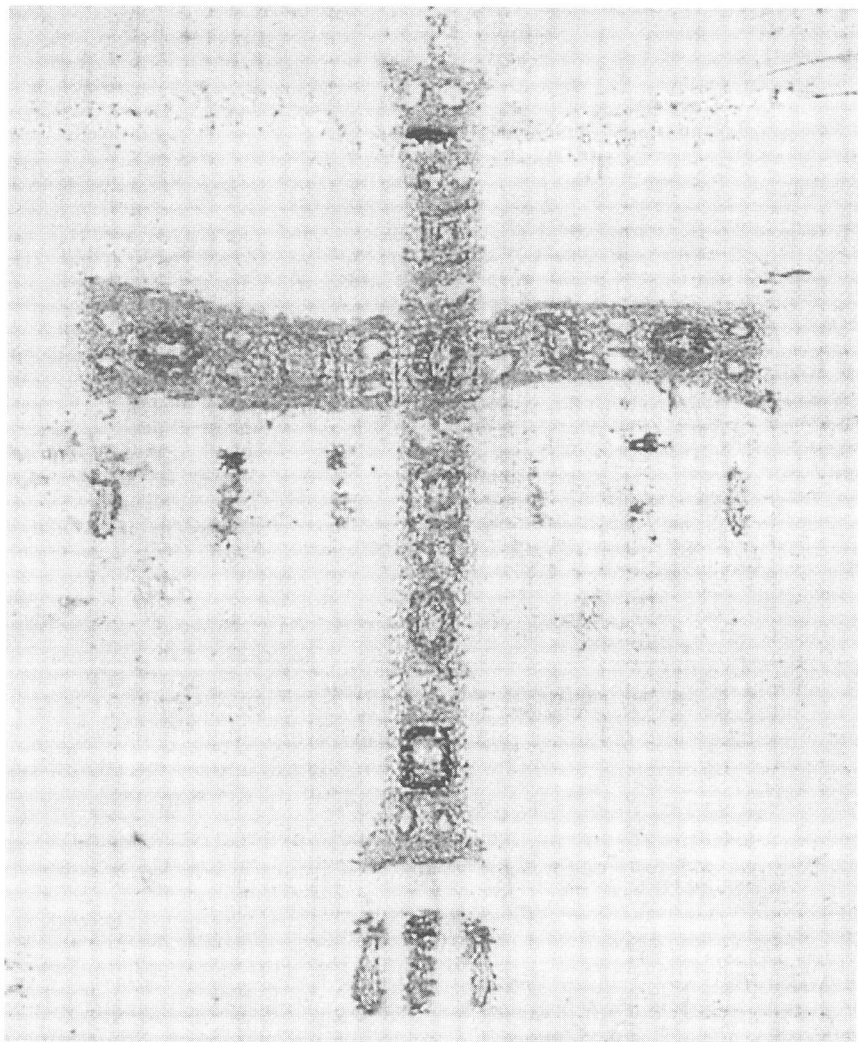

své cesty muže, platil jen 15, pokud však uzavřel cestu ženě, byl odsouzen k pokutě 45 solidů.¹³⁶

Únosce svobodné ženy zaplatil podle PLS za svůj čin tolik, co za znásilnění – 63 solidů; pokud se tohoto zločinu odvážil litus anebo královský otrok, pykal životem. *Decretio Childeberti* zrušila pro únoscce, který měl být považován za nepřítele Boha, právo církevního azylu. Pokud však žena byla s únoscem srozuměna, hrozil trest smrti oběma. Nevěra světským franským právem stíhána nebyla.¹³⁷

Podobně jako v římském právu či v rámci zvyklostí a psaných práv jiných Germánů platila též u Franků zásada, že se ženami nebylo možno uzavírat právní akty (žena nebyla tedy rovna muži nejen v oblasti politických, ale i soukromých práv) a existovalo poručnictví nad ženami, zvané *mundium* nebo *mundius*. O tom, že tu jde o původní germánsko-právní institut, svědčí např. ustanovení o novém sňatku vdov (*de reipus*), naplněné starým obřadním jednáním, charakteristickým pro zvyková práva rodových společností.¹³⁸

Celkově bylo ale postavení ženy ve franské společnosti velmi dobré, ochrana jejích práv měla převahu nad omezeními,¹³⁹ a podobně byla zákony **chráněna i práva dětí**.¹⁴⁰

Košile sv. Bathildy s vyšitým křížem.
Bathildis pocházela z Anglie, odkud přišla do franské říše jako zajatkyň.
R. 649 se provdala za krále Chlodvíka II.
Na území franského státu založila tři kláštery.

Otroci a vývoj jejich postavení

V zákonících Franků nejsou **otroci** rozlišováni podle kmenové nebo národní příslušnosti, přesto se však již v PLS odlišují *wergeldem*, a to podle své pracovní kvalifikace, a dále podle toho, zda otrok náležel soukromé osobě anebo sloužil králi.¹⁴¹ Základní *wergeld* za zabití otroka byl stanoven na 35–36 solidů a byla to suma, placená jeho pánovi.

Otroci byli pevným vlastnictvím svého pána, nesměli vlastnit majetek, jejich rodinám se zpočátku nedostávalo právní ochrany, takže členové rodin mohli být pánem od sebe odděleni. Trest za zabití otroka jeho vlastním pánem není v dochovaných zákonných normách podchycen, takže možnost jeho beztrestného usmrcení vlastníkem z hlediska světského práva – nejméně do poloviny 7. stol. – zřejmě existovala.¹⁴²

Otroka mohly postihovat tělesné a mrzačící tresty nebo trest smrti tam, kde svobodný zaplatil pouze kompozici. Byl také za čin, který spáchal, vydáván poškozenému a pán měl za něho vysokou zodpovědnost – v případě, že nezaplatil polovinu *wergeldu* za zabití, kterého se dopustil jeho otrok, stával se sám otrokem. Pokud o to soudce požádal, musel pán otroka postavit před státní soud. Toto ustanovení pochází z konce 6. stol.¹⁴³ a posiluje možnost zásahů státu do vztahu *dominus – servus*.

Přísná pravidla platila ohledně mísení otroků se svobodnými nebo polosvobodnými. Pokud si svobodná žena z kmene Sálských Franků vzala za manžela otroka, stala se otrokyní. Stejně tak se i svobodný muž manželstvím s otrokyní stával otrokem. U Franků středorýnských (Ripuariové) obecně platila zásada o *dědění nižšího stavu dětmi*. Pokud si však svobodná Ribuarčka zvolila otroka a její rodiče s tím nesouhlasili, dával jí zákon *Lex Ribuarica* jen dvě krajní možnosti: král jí nabídl meč nebo vřeteno. Pokud si vybrala meč, musela zabít svého muže – otroka, pokud vřeteno, sama se stávala otrokyní. Královské právo, mající nadkmenovou platnost, dávalo v 6. stol. rodičům ženy, která se provdala za otroka, možnost nesvobodného beztrestně zabít. Manželka musila do vyhnanství, ztrácela majetek a otroka, pokud nebyl usmrcen, byla povinna zapudit. Také propuštěnka, která se provdala za otroka, patřícího králi nebo církvi, ztrácela svůj status ve prospěch statutu nižšího.¹⁴⁴ Zde ovšem zřetelně vystupuje do popředí též ochrana státního a církevního majetku.

Otrok často musel podstupovat nejenom mučení, ale i ordály (Boží soudy). Přisahat za něho mohl jedině pán. V *Lex Ribuarica* bylo povoleno

přisahat a vystupovat na soudě uděleno královským otrokům a otrokům církve. K lepšímu se pozice otroků měnila i díky jejich možností vykonávat spolu s pánem vojenskou službu (tzv. *servi ministeriales*) a jejich usazováním na půdě, bez níž nemohli být prodáni.¹⁴⁵

Četnost výskytu různých termínů, označujících otroky, je ve franských pramenech značná.¹⁴⁶ V občanských válkách se přitom mohli otroky stávat i svobodní obyvatelé království a chudí Frankové se sami dávali do otroctví v dobách hladu. Franská církev se násilnému zotročování svobodných snažila bránit.¹⁴⁷

Postupem vývoje, také pod vlivem církve a pozdně římského práva se postavení otroků měnilo ve prospěch *feudalizace* franské společnosti. (Zákaz zabíjení otroků, uznání jejich manželství, poskytování práva církevního azylu otrokům, podpora jejich usazování na půdě.)¹⁴⁸ Protokoly z franských církevních koncilů ukazují, jak zde církev pokračovala ve své tradici ochrany otroků, která je pro ni charakteristická už z raných dob, ačkoli např. osud franských *laetů* nebo Římanů *tributariů* byl v centru její pozornosti daleko méně.

Postavení nesvobodných se zlepšovalo i díky tomu, že charakteristickým rysem společnosti raného franského státu, jak to již za dob velkých sociálních přeměn bývá, byla její už vzpomínaná *otevřenost*.

Wergeld společnost sice rozděluje do skupin, které zákon důsledně odlišuje, známo je obecné rozdělení obyvatelstva státu na *superiores* nebo *honoratiores* a *humiliores personae*, setkali jsme se s termínem *debilioris persona*, jenž označuje osoby, nemající status svobodných Franků.¹⁴⁹ Hranice mezi sociálními vrstvami nebyly však v raně merovejské době ještě uzavřeny, jejich propustnost byla značná.

Gregorius z Turonu podává dvě velmi instruktivní ukázky **společenského vzestupu od nejnižších sociálních sfér k nejvyšším**. Jedním z nich je kariéra hraběte Leudasta, který byl synem otroka jednoho biskupského vinaře. Přes službu v královské kuchyni a pekárně se dostal k hlídání koní a k funkci marskalka, poté dosáhl úřadu hraběte z Turonu. Pomáhala mu údajně přízeň královny Marcovefy, manželky krále Chariberta I. (561–567). Druhý případ se týká otroka gallořímského šlechtice Felika, jenž svého pána doprovázel na studiích, získal si velmi dobré vzdělání v literatuře, psaní a matematice a stal se potom úředníkem krále Sigiberta I. (561–575).¹⁵⁰

Využití otroků bylo v raném franském státě ještě dosti značné, ale společenská flexibilita, která v jeho počátcích panovala, umožňovala čilou přeměnu otroků v polosvobodné nebo svobodné.

Propouštění na svobodu bývali otroci buď podle germánského práva, kdy získávali status polosvobodných *litů*, došlo-li k propuštění bez přítomnosti krále, anebo byli jako tzv. *denariarii*, propouštění před králem, svým wergoldem 200 solidů rovni svobodným. Další možností byla manumise otroků podle římského práva, kdy se z nich stávali *cives Romani* (jakoby *římský občané*), opět s wergoldem 100 solidů. Ochránkyní všech kategorií **propuštěnců** se snažila být církev, která tak mimo jiné opět přispívala k zvyšování či stabilizaci počtu polosvobodných osob a k feudalizaci franského království.¹⁵¹ Význam vrstvy propuštěnců ve franském státě, jak o tom svědčí zejména řada ustanovení zákoníku *Lex Ribuarie*, postupně rostl.

Církev a stát v raném franském království

Pactus legis Salicae se speciální ochranou církve a jejích činitelů ještě nezabýval, obsahuje ji teprve tzv. stotitulová verze Sálského zákoníku z r. 763/4. Předtím však již určila kompozici za usmrcení činitelů církve *Lex Ribuarie*, a wergeld nejvyšších církevních hodnostářů, biskupů, byl i předmětem mimořádných opatření dohody *Pactus pro tenore pacis*.

V zákoníku *Lex Ribuarie* byl život kleriků nejnižšího stupně, do jejichž postavení se mohli dostávat i nesvobodní, chráněn pokutou 100 solidů. Kompozici za zabití prostého svobodného Franka odpovídal wergeld subdiákona, za vraždu diákona se platilo 300 solidů, **život biskupa byl oceněn pokutou 900 solidů**,¹⁵² což je suma neobyčejně vysoká, vyšší než wergeld hraběte nebo družníka. Odpovídá to významu církve ve franském státě, stejně tak jako vlastně již samo stanovení wergeldu, nezávislého na etnicitě oběti.¹⁵³ Velmi instruktivně to také církev ukazuje jako **nositelku pokroku při splývání společnosti „barbarů“ a Římanů**.

Církev se ostatně projevovала ve všech oblastech nového státního vývoje. Největší význam mezi církevními činiteli pak samozřejmě měli **biskupové**.

Stránka z rukopisu, vzniklého v 8. stol. v klášteře Sv. Havla. Obsahuje začátek zákoníku Lex Salica, uvedený slovy: „Incipit prologus legis Salicae“ (začíná předmluva Sálského zákoníku).

Podle církevních kánonů **volil biskupa** lid a klérus dané oblasti se souhlasem příslušného metropolitě, k čemuž ovšem ve franském státě přistupovalo, že volba musela být v souladu s vůlí krále. Na biskupské stolce se králům mnohdy dařilo prosazovat osoby laické, ale s bohatou a významnou administrativní nebo i vojenskou praxí (referendarie, hrabata, vévody apod.). Král se pak mohl opírat nejen o vojenskou a hospodářskou, ale i o duchovní moc, schopnou alespoň částečně vyrovnávat některé vývojové tendence, směřující proti královské svrchovanosti. Biskupům, vybraným nebo potvrzeným jeho vlastní vůlí, mohl král svěřit vysoké pravomoci a zodpovědnost i mimo duchovní oblast.¹⁵⁴

Moc církve byla zvyšována královskými zákony, hrožícími leckdy za neuposlechnutí církevních příkazů velice přísnými světskými tresty. Např. dokonce smrtí mohl být potrestán ten, kdo uzavřel církví zakázaný sňatek

(mezi příbuznými apod.). Majetku církve a kněží se mělo od královských úředníků dostávat téže ochrany, jako chudým *qui se defensare non possunt* (kteří se nemohou /dostatečně účinně/ hájit).¹⁵⁵

Přílišnému vlivu králů se církev někdy pochopitelně stavěla na odpor. Vystupovala např. proti dosazování laiků do biskupských úřadů, proti biskupům, které králové dosadili bez souhlasu metropolitě. Kanonická volba příslušnou křesťanskou obcí bývala ovšem přesto leckdy, a to již v době před Chlodvíkovou konverzí, asi jen formální. Cenná svědectví o tom, jak volby biskupů ve franské Gallii (ve 2. polovině 5. stol.) někdy probíhaly, podává ve svých dopisech Sidonius Apollinaris.¹⁵⁶

První dopis se týká **biskupské volby** v Cabillonu (dnešní Chalon sur Saône). Štřetly se tady různé soukromé zájmy. Tři přihlášení uchazeči byli prý zcela nevhodní – jeden z nich dokonce slíboval svým příznivcům za podporu církevní statky. Proto zasáhli biskupové Patiens (metropolita z Lugduna-Lyonu) a Eufronius. Dav se prý nezmohl na protesty. V Biturígách (Bourges), kterých se týká druhý Sidoniův dopis, se sešlo tolik kandidátů, že jim dvě dlouhé lavice nestačily. I tady se lid podvolil úradku kněží. Volby bývaly tedy již ve 2. polovině 5. stol. záležitostí kléru, především vyššího. Lid byl asi jen kulisou, dodávající volbě biskupa charakteru plné kanonické legitimacy – ačkoli Gregorius Turonensis (HF III 35) píše o biskupu Eufraasiu, že kvůli svému zvolení nejenom uplácel krále, ale také opíjel „barbary“. Mohlo jít ovšem o významné, v jeho diecézi vlivné muže.

Podle I. N. Wooda **biskupové v 6. stol. v náboženském životě země dominovali** nebo se aspoň dominovat snažili. Kánony franských církevních koncilů z uvedeného období, jimiž se zabýváme v následující kapitole, tento názor potvrzují. Biskup byl autoritou též vzhledem k církevnímu majetku, v soudnictví kleriků, v péči o chudé a slabé členy franské společnosti. Milosrdenství nabylo u Franků podle W. Ullmanna dokonce zákoné podoby.¹⁵⁷

Biskupové se postupně stali také součástí **stavovských shromáždění**. Za zárodek takového sněmu lze považovat shromáždění, svolané králem Gunthramnem (561–594) k výslechu vojevůdců, kteří páchali zlo za tažení do gótské Septimanie (ještě na vlastním území). Král tehdy svolal biskupy a laiky vznešeného původu. Zvláště velký růst světské moci biskupů lze pak zaznamenat v 7. stol.¹⁵⁸

Každý z biskupů neoplýval vlastnostmi, důležitými pro výkon vysokého duchovního úřadu. Přesto však bylo množství biskupů z franského území

prohlašováno **za svěťce**.¹⁵⁹ Bylo to nejspíš způsobeno tím, že už sám biskupský úřad byl považován za svatý, takže pokud se představitel tohoto úřadu choval alespoň trochu přijatelně, byl nazýván svatým biskupem. Obyvatelstvu v jeho diecézi to umožňovalo hledat u něj za života a zvláště pak po jeho smrti nadpřirozenou ochranu.¹⁶⁰

Žádoucí vlastnosti biskupů 2. poloviny 5. a celého 6. stol. můžeme zjistit např. z dopisů Sidonia Apollinaria, z děl Gregoria z Turonu nebo Venantia Fortunata.¹⁶¹

Dosti žádána byla v tomto období jejich vzdělanost. Z dalších vlastností byla požadována předchozí církevní služba. Důležitá byla ctihodnost, lidkost, skromnost, zdrženlivost v jídle a tělesných požitcích, laskavost uchazečů o biskupské křeslo, jejich přístupnost, srdečnost, bezelstnost a prostý zevnějšek, dobrým doporučením mohl však být i vznešený původ.

Tradičně byla vyžadována štedrost k laickým obyvatelům franského království, klerikům i cizincům, poskytování pomoci lidem v nouzi a neštěstí. Z péče kleriků o nešťastníky vznikaly ovšem někdy též spory s královskými úředníky i lidem,¹⁶² protože jednou z povinností kněží bylo žádat o propouštění vězňů nebo odsouzcenců k smrti.

Sídly biskupů byla města, jenom výjimečně mohlo dojít k ustavení biskupa také ve venkovské oblasti. Města byla též centry oficiální franské zbožnosti, kultu svatých, církevních svátků. Mnoho měst přežívalo právě díky tomu, že se v nich udržela církevní správa. Na druhé straně zejména samosprávnou funkci měst oslabovaly imunity, přiznané králem Chlothacharem II. církvi a také šlechtě (tzv. *potentes*).¹⁶³

Podřízenými biskupů byli **ostatní činitelé církve franského státu: arcidiakoni**, kteří mj. stáli v čele kněžských škol, a *presbyteri*, jimž byla svěřena duchovní správa na venkově. Další a nižší církevní činitele představovali *diaconus* a *lector*.¹⁶⁴

Královské donace a hospodářská privilegia církve dosáhly významných rozměrů už za Chlodvika (srov. kánon 5 prvního koncilu v Aurelianu) a jeho synů. Král Chilperich (561–584) si na přílišné rozdávání majetku a privilegií církvi stěžoval. Chlothachar II. naopak rozšířil r. 614 na církevní statky výsady, náležející statkům královským, a potvrdil všechny imunity a darování, která církvi poskytli jeho děd a otec. Zaručil církvi též majetek, jenž jí byl odkázán v závětech. Kromě těchto obecně platných výhod platily pak ještě různé výsady lokální – např. osvobození od daní pro veškerý majetek a poddané kostela sv. Martina v Toursu, další významná

privilegia měla bazilika sv. Martina v Limoges, baziliky v Remeši či Clermontu atd.¹⁶⁵

K výhodám církve ve franském státě je jistě třeba počítat také její **možnost spravovat se římským právem**, církevní *praescriptio fori*,¹⁶⁶ stejně tak jako právo poskytování **církevního azylu**.

Světská a církevní organizace nejzřetelněji splývaly skrze osobu krále. **Exkomunikacemi** mohla ovládat velmože, kteří se protivili vůli králů anebo jiných orgánů státu. Silnou královskou moc velmi potřeboval i postulat **péče o chudé a sociálně slabé**, který stejně tak zavazoval církve i křesťanského panovníka a byl jednou z pradávných základních rolí státu, podporujících oprávněnost jeho existence.¹⁶⁷

Užívání římského práva církvi ve franském státě zahrnuje pod jeden právní systém kněze i laiky (v případech, kdy podléhali církevní legislativě nebo je církve v právních záležitostech mohla podpořit) bez ohledu na jejich nacionální příslušnost. Vedle královského zákonodárství se tak církve stávala přirozeným průkopníkem splývání římského a barbarského obyvatelstva v novou jednotu občanů franského **království** i průkopníkem šíření římského práva v záležitostech světských.

Gallořímané ve správě franského království

V rámci **církve** franského království měli, zejména zpočátku, Gallořímané vůdčí roli. Pevné pozice získali ovšem i **ve světských úřadech**. Na jejich vliv ve správě státu i v právu ukazuje mj. hojné používání a důležitost listin v administrativě i soudnictví. Královské edikty na rozdíl od kmenových práv mezi Římany a barbary nerozlišují, je v nich patrný silný římsko-právní vliv a najdeme na nich podpisy královských úředníků římského původu.¹⁶⁸ Královské právo bylo jedním z nejdůležitějších sjednocujících a státotvorných faktorů v zemi a v jeho rámci je za takového činitele možno označit též římsko-právní myšlení.

Gregorius z Turonu se v díle *Libri historiarum X* zmiňuje o celé řadě biskupů a královských úředníků, které uvádí jmény. Vypracovávat z nich statistiku je sice poměrně ošidné, protože v některých případech mohla být dětem v germánských rodinách dávana římská jména a opačně, zejména když ve franském státě chyběl zákaz vzájemných sňatků Římanů a barbarů. Výsledky jsou však velmi zajímavé, takže je zde přesto uvedu.¹⁶⁹

Gallořímská složka obyvatelstva nebyla podle tohoto rozboru vůbec diskriminována. Obrovskou převahu latinských nebo řeckých jmen najdeme, jak zde už bylo naznačeno, mezi **biskupy**. Je jich 5,6x více než jmen germánských.¹⁷⁰

Důležitostí své funkce a vlivem jsou biskupové srovnatelní s **vévody**. Právě u vévodů je situace opačná: 25–26 germánských jmen ku 3–4 jménům římským. Při významu obou uvedených úřadů lze tedy mluvit o **jisté rovnosti obou etnik**, přičemž Římanům byly ponechávány spíše funkce vyžadující vyšší vzdělání, barbarům ty, které závisely na vojenské zdatnosti.

Čistě Římany byl zastáván úřad **správce Narbonské Gallie**, pouze oni dosahovali v 6. století hodnosti **patricia**.

V **hrabské správě** měli Germáni jen malou převahu (9–10 ku 6–7 z Gregoriem uváděných jmen). Na hrabstvích zřejmě spočívala větší tíže administrativních a soudních povinností, na vévodstvích zase obrany a výboje.

V čele **královských kancelářů** převládali Římané (poměr zhruba 5 ku 3). Tyto úřady sice vyžadovaly dobré vzdělání, ale za předpokladu, že v nich pracoval vzdělaný nižší personál, mohly být zastávány i představiteli franského národa. Frankové nemohli být v těchto funkcích opomíjeni, aby nebyli vylučováni z významného vlivu na tvorbu královských zákonů, vyhlášek, na přidělování královského majetku apod.

Pro další význačné dvorské funkce **majordomů a domestiků** nemáme v díle *Libri historiarum X* dostatek údajů. Zdá se však, že v nich mírně převažovali Frankové.¹⁷¹ Stejně je tomu u funkce **comes stabuli (markalkus) a u komořích (camerarii)**.

Účast původního gallořímského obyvatelstva ve vysokých státních funkcích svědčí též o pokračující **ekonomické prosperitě** těchto bývalých provinciálů a o tom, že je král nevykloučoval z přidělů královské půdy.¹⁷² V jisté kontinuitě sociálního postavení gallořímské šlechty nelze ovšem vidět i převažující kontinuitu správy země. Ta nese silné stopy nevyhraněných kompetencí, bojují o moc mezi špičkami společnosti, ale i pečeť svrchovanosti moci *královské*, která smí o úkolech a pravomocích úředníků rozhodovat prakticky svobodně.

Gallští *senatores* (gallořímská šlechta) byli v období 6. stol. pokládáni za **vzdělanou elitu franského státu**. Mnohá státotvorná rozhodnutí královské moci mohla být inspirována právě jejich zkušenostmi. O vynikajícím postavení Gallořímanů ve franském státě svědčí pak také to, že ani **vysoké vojenské funkce** jim časem nezůstaly nedostupné.¹⁷³

Mezi nejvyšší hodnostáře franského království se dostávali příslušníci nejvznešenějších galských senátorských rodů. Hodnosti **patricia** dosáhl *Agroecola*, syn císaře *Eparchia Avita* a bratr velmi bohatého senátora a galského vojenského velitele Ecdicia. Po skončení světské úřední kariéry se stal **biskupem**. Jeho syn *Parthenius*, jehož vznešený původ a schopnosti byly opěvovány básníkem Aratorem, žákem biskupa Ennodia z Pavie, patřil k mužům, obdivovaným pro své vzdělání a výmluvnost. V různých úřadech sloužil již za ostrogótského panování v jižní Gallii a za vlády Franků, konkrétně za krále Theudeberta I. (534–548), dosáhl vrcholu své úřední kariéry. Arator ho tituluje *magister officiorum* (byl tedy asi královský kancléř, referendarius) a *patricius*. Stejně tak mezi významné gallořímské šlechtice patřili i franští *patriciové Celsus a Mummolus*. Mummolus je též zároveň příkladem **bohatství gallořímské aristokracie** ve franském státě 2. poloviny 6. stol. (patriciem se stal za krále Gunthramna, který vládl v letech 561–594). Podle Gregoria z Turonu jenom část Mummolova majetku, kterou měl ve zlatě a stříbře, obnášela 18 715 římských liber, tj. 1 347 523 Constantinových solidů. (Je to asi pětinašobek ročního zisku největších velkostatkářů z řad italské senátorské aristokracie z počátku 5. stol.) Dá se předpokládat, že gallořímská šlechta svůj majetek za franské vlády nejen uchovávala, ale též úspěšně zvětšovala.¹⁷⁴

Gallořímský element se ve franském království projevil jako **významný nositel kontinuity s pozdně antickým obdobím**. Jeho převažující účast na církevní správě i značně početné zastoupení v královských úřadech dodávaly jejich fungování na kvalitě a přispívaly k rychlejšímu procesu sžívání původního a germánského obyvatelstva. Nejstarší franské zákony sice zachycují dělení na Franky a Římany, ale v díle Gregoria z Turonu nebo v královském právu je nenalezneme, není patrné mezi církevními ani světskými hodnostáři franského království.

Zejména prostřednictvím církevní organizace se špičky římské společnosti, gallští *senatores*, již od Chlodvíkova období ve značném počtu dostávali do blízkých politických i ekonomických vztahů k franským králům, vztahů, v nichž bylo rozhodující sociální a úřední postavení, nikoli etnicita.

Z barbarských zákoníků Salských i Ripuárských Franků zaznívá nadřazenost barbarů nad Gallořímány. Z Delšího prologu *Legis Salicae* snaha vyrovnat se s minulostí, kdy byli Frankové Římány mnohokrát poraženi, z některých kronik a legend touha prohlásit se vlastně za Římány nebo alespoň etnikum téhož původu. Gregorius Turonensis, Galloříman a stále ještě poměrně dobrý znalec římské historie, s prohlášením o **původu Franků z Tróje** sice ještě nepřišel, ale takřecený *Fredegar* v 7. stol. již ano. *Liber historiae Francorum* klade v 8. stol. příchod Franků z Tróje do 4. stol. po Kr. a od této doby se potom pokouší dějiny Franků sledovat. (Události ze 3. stol. ostatně nevypráví ani Gregorius Turonensis.) O původu Franků z Tróje píše i vzdělaný biskup *Hincmar z Remeše*, žijící v 9. stol. Podnět k uvedené pověsti přitom dala nejspíše maličkost – život některých Franků již za doby trvání římského impéria v městě Colonia Ulpia Traiana¹⁷⁵ (v 6.–7. stol. nazývaném Troia Francorum) – v dnešním Xantenu.¹⁷⁶ Lépe se ke svému cílenému napodobování Římanů a účtě k dědictví antiky Frankové snad ani přihlásit nemohli – samozřejmě s výjimkou obnovení římského císařství na Západě Karlem Velikým.

Mezi merovejskými králi 5. a 6. stol. se kromě Childericha a Chlodvíka jako výrazný dědic římských tradic jeví Gregoriem z Turonu nenáviděný Chilperich. Snažil se o zavedení pevného a jednotného daňového systému, podobného římské dani *iugatio – capitatio*. Královský majetek dělil na korunní a soukromý, což můžeme porovnat s římským, ke konci antiky ovšem méně výrazným, rozdělením na *fiscus* (majetek koruny) a *res privata* (soukromý majetek panovníka). Král Theudebert (534–548) sice předsedal v někdejším sídle Galské praefektury Arelate (Arles) Římány kdysi tolik oblíbeným jízdám a opovážlivě dal po vzoru římských císařů razit zlaté mince. Chilperich však se zabýval gramatikou, básnictvím i věroučnými problémy.¹⁷⁷ Jen málo germánských králů doby velkého stěhování národů vynikalo takovou všestranností.

Daňové příjmy státu

V této sféře je dědictví pozdně římské říše velmi zřetelné, třebaže zdaňování svobodných Franků podle římských vzorů se leckdy prosazovalo obtížně.¹⁷⁸

Daně z pozemků platili příslušníci franských kmenů zřejmě již v době Chlodvíkově, daň z **hlavy** ovšem Germáni zpočátku neodváděli. Církevní statky od daní automaticky osvobozeny nebyly, ale byla jim udělována různá daňová privilegia.¹⁷⁹

O tvrdší zdanění církevního majetku se neúspěšně pokoušel nejdříve **Chlothachar I.** (511–561) a posléze Chilperich (561–584), který se snažil reformovat daňový systém jako celek.¹⁸⁰ Zvláště jeho pokus vzbudil v církevních kruzích velké rozhořčení.

Zpráva Gregoria z Turonu o Chilperichem prosazovaném daňovém systému přináší sice zajímavé podrobnosti, není však vyčerpávající. Daňové břemeno, které chtěl Chilperich na zemi uvalit, bylo podle tohoto historika neúnosné a lidé před ním údajně prchali na cizí území. Přesto však bylo i za tohoto krále zdanění obyvatelstva franské říše nižší než na římském Západě v první polovině 5. stol.¹⁸¹

Při vytváření daňové politiky franských králů pomáhali **Gallořímané**. Říman Parthenius byl v 1. polovině 6. stol. kvůli snaze zavést vůči svobodným Frankům nové daně dokonce ukamenován.¹⁸²

Jiné zdroje příjmů

Zejména v době výbojů byla důležitým zdrojem příjmů pro Franky **válečná kořist**.¹⁸³ Zdánlivě tedy nic nového oproti popisu života germánských kmenů u Caesara nebo Tacita. Základnou bohatství krále i vznikající vyšší společenské vrstvy se ovšem stávalo především získávání velkých rozloh **půdy** na dobytých územích. „Barbaři“ díky výbojům snáze budovali svůj stát.

Kořist mohla být zdrojem obohacení i ve vnitřních konfliktech, ozbrojená loupež nebyla ničím výjimečným ani na vlastním státním území a vůči majetku církve. Církev a království se proto spojovaly k boji proti ozbrojenému okrádání a válečným konfliktům ve vlastní zemi.

Mír, který prosazují královské edikty, počínaje zhruba r. 524 až po vyspělou správu doby Karla Velikého, je právě vnitřní klid v zemi, bez ozbrojených loupeží, přepadání rolníků a pustošení jejich majetku. Nastolit mezi „barbary“ a Romány, bohatými a chudými, mocnými a bezmocnými, vztah, v němž všichni podléhají zákonům, nikoli právu momentálně silnějšího, bylo jedním z nejdůležitějších úkolů nových barbarských států, vzniklých na půdě římského impéria. **Církev a stát** (srov. *pax regia – královský mír*) se na této konsolidaci poměrů podílely ruku v ruce.¹⁸⁴

Běžným a mírovým příjmem státu byla dále různá cla (**telonea**).¹⁸⁵ Daňový systém byl doplňován **službami**, jako byla např. už vzpomenutá povinnost poskytovat ubytování králi a cestujícím královským úředníkům.

Opomenout nelze ani všeobecnou **vojenskou povinnost** franských mužů, již oprávněně můžeme řadit i k hospodářským službám vůči státu (podobně jako v antických státech si svobodní Frankové sami pořizovali výzbroj a výstroj). Postupně se vojenská povinnost přenášela převážně na mocné franského království, kteří měli králům dodávat i určitý počet ozbrojenců, táhnoucích do boje společně s nimi.

Zemědělství

Hlavním odvětvím hospodářství franského státu a základnou pro placení daní a dávek bylo **zemědělství**. Franské království po římském impériu zdědilo polosvobodné, k půdě připoutané pracovní síly, které rozmnožily řady domácích polosvobodných. Původní majitelé a správci římských statků ze severogallských území leckdy uprchli. Z některých nájemců se pak sice mohli stát svobodní vlastníci, ale i barbarští válečníci, zvláště ti významnější, k obdělávání větších získaných rozloh půdy pracovní sílu nutně potřebovali a pokud možno jistě ponechávali římské nájemce v jejich závislém postavení. To napomáhalo postupnému vytváření feudálních poměrů v zemědělství.

Již po roce 486 se do rukou krále Chlodvíka dostaly rozlehlé původní císařské statky, ležící na tzv. Syagriově území.¹⁸⁶ Staly se jednou z důležitých základů ekonomické moci raně merovejského království.

Alod svobodných Franků byl podle badatelů R. Günthera a A. R. Korsunského již ve 2. polovině 6. stol. volně zcizitelným (a tedy plným) vlastnictvím franské rodiny. Vlastnická práva Římanů, žijících na sever od

Sklizeň obilí. Iluminace z tzv. Utrechtského žaltáře, který vznikl v 9. století pravděpodobně v okolí Remeše. Je bohatě ilustrován.

Loiry, zákoník Franků Saliů neměnil, na jih odsud, kde bylo fungujících římských statků více než na severu, byla zachována platnost *Alarichova Breviaria*, zákoníku, podle něhož zde Gallořímané žili od r. 506 a jenž takřka úplně vycházel z římského práva.

V severních oblastech Gallské diecéze mohla Franky uspokojit půda opuštěná původními vlastníky, na jih od Loiry zřejmě zabírali hlavně půdu, patřící před Chlodvíkovým vítězstvím Vizigótům, takže římské aristokratické rodiny si tu přinejmenším uchovávaly svoji starou hospodářskou pozici.¹⁸⁷

Důležitou otázkou je, co se stalo s těmi částmi římskými velkovlastníky anebo velkonájemci (*conductores*) opuštěných statků, které tito majitelé obhospodařovali ve vlastní režii. Hlavně na takové půdě byly totiž uplatňovány tehdy **moderní způsoby zemědělské výroby**. Některá specializovaná odvětví této výroby Frankové **prokazatelně převzali**, např. vinařství v Porýní a v povodí Moselly. (Na jihu nadále vzkvétalo pěstování vinné révy v Gallii Narbonensis.) O významu vinohradnictví ve franském hospodářství svědčí ostatně i některá ustanovení PLS, z něhož se dovídáme rovněž o pěstování některých dalších zemědělských plodin. Kromě obilovin to byla např. řepa, boby, hrách, čočka nebo len. Důležitým odvětvím zemědělství bylo i sadařství a ovocnářství; v raném období franského státu se

pěstovaly hlavně jabloně a hrušně, ovocné stromy byly vysazovány v zahradách i na neohrazených polích.¹⁸⁸

Ve franském království se dařilo kultivovat další půdu, rozšiřovat půdní fond, zatímco v římské říši zůstávaly za pozdního císařství velké rozlohy půdy již zkulturnované ležet ladem. Počítat s tím, že některé vyspělé agrotechnické postupy pozdní antiky, zejména v severních a severozápadních oblastech franského státu, upadly v zapomenutí, jistě musíme. Celkově je však v 6. století v zemědělské výrobě na území merovejského království patrný **pokrok**.¹⁸⁹

O důležitosti **chovu dobytka** v raném franském státě svědčí veliké množství různých ustanovení PLS, týkajících se krádeží hospodářských zvířat, ale vypovídajících také o významu luk, které sloužily jako pastviny a pro získávání sena. Jestliže je někdo vzal z cizí louky (odvezl-li přitom seno na voze, to znamená při větším rozsahu spáchané škody), musel zaplatit pokutu 45 solidů. Nejdůležitějšími **lovnými zvířaty** byli jeleni a kančí, významnou složku obživy představoval také **rybolov**.¹⁹⁰

Řemesla a obchod

V oblasti řemeslné výroby navázali Frankové na pozdně antické poměry v Gallii např. ve zbrojířství, sklářství, výrobě keramiky, ve zlatnictví i mincovnictví. Jen v některých oblastech byla tradice nejslavnějších galských řemeslných výrob přerušena.¹⁹¹ Návaznost na římské zkušenosti existovala hlavně v té části řemeslné produkce, která byla v Gallii pozdně římského období provozována soukromníky velkovýrobním způsobem anebo probíhala v rámci císařských (státních) dílen. Podle PLS mělo mezi řemesly velký význam tkalcovství a v souvislosti se zemědělstvím také mlynářství. Specializace řemesel byla značná.¹⁹²

O úctě k řemeslu, zejména pak uměleckému, svědčí případ krále Chilpericha, který se sám s hrdostí materiální výrobou zabýval, stejně tak jako to před nástupem na biskupský stolec činil Eligius z Noyonu. **Rozvoj řemesel ve franském státě 6. stol. za rozvojem zemědělství nezaostával.**

Dějiny Gregoria z Turonu na nejednom místě svědčí i o rozkvětu **obchodu**, který byl pro své provozovatele zdrojem nemalého bohatství.¹⁹³ Máme zde na mysli především obchod dálkový, protože běžný prodej řemeslnických výrobků byl v těchto dobách stejně tak jako v antice vlastně součástí řemesla.¹⁹⁴

S řemesly, obchodem a antickou tradicí souvisí též užívání **zlatých solidů** (vedle stříbrných denariů) jako měřítka pokut v zákonících *Lex Salica* i *Lex Ribuarica*. Zlaté pozdně římské a poté byzantské solidy byly ve franském státě skutečně v oběhu.

Jídelníček Franků

Jestliže klademe vznik franského státu podle učebnicové periodizace do r. 486, kdy Chlodvík zničil poslední enklávu římské moci v Gallii, je 6. století v podstatě prvním stoletím jeho existence. V prvním století trvání římské republiky (jejíž vznik je římskou tradicí položen do r. 510/509 př. Kr.) byla základním jídlem příštích dobyvatelů středomořského světa kaše, zvaná *puls*, vyráběná z obilí nebo případně bobů; ani chleba se tehdy ještě nepekl.¹⁹⁵

Zato Frankové, zejména představitelé vyšších vrstev, měli v počátcích své říše jídelníček už skutečně bohatý. Pojídali hovězí, vepřové, jehněčí, jelení, kozí, kančí a zaječí **maso**, ale i bažanty, kuřata, slepice, husy, kachny, pávy, jeřáby, koroptve, holuby, dále někdy dokonce hrdličky, špačky, vrabce a drozdy. Masitou stravu doplňovaly různé druhy ryb, ústřice a hřebenatky.

Mimo masitou stravu byla oblíbená **vejce**, ze **zeleniny požívali** salát, sléz, tuřín, pastinák, chřest, celer, dýně, okurky, melouny, ředkvičky, česnek a cibuli. Z **luštěnin** boby, hrách, cizrnu, čočku, fazole, ale i semena vlčího bobu. Nabídku domácích obilovin doplňovala dovážená **ryže**. Hojně jedli také **sýry a máslo**.

Pili kravské, kozí i ovčí mléko, víno, pivo a medovinu.

Nouzi neměli ani o **ovoce**. Kromě jablek a hrušek měli k dispozici kdoule, broskve, hrozny, třešně, fíky, jedlé kaštiny, lískové ořechy, mandle, pistácie i datle.¹⁹⁶

Urbanizace

K usidlování Franků docházelo nejenom na galském venkově, ale i ve **městech**. Colonia Agrippina (dnešní Kolín nad Rýnem, kde sídlili již Ubiové), nebo Augusta Treverorum (Trevír) byly v pozdním 5. stol. skutečně smíšenými římsko-franskými sídlišti. Jistá urbanizace barbarů byla

nepochybně jednou z příčin rychlého vývoje vyspělého franského řemesla a rozvoje obchodu a probíhala tady i silná **romanizace** Franků. **Na venkově** si Frankové zřejmě déle zachovávali rysy své původní germánské kultury.¹⁹⁷

V rámci pozdně antického a raně středověkého procesu **rustikalizace** ztrácela některá městská sídliště v Gallii svůj městský charakter a měnila se ve dvorce, pevnosti nebo vesnice. Na druhé straně ovšem na franském území dokonce i nová městská sídliště vznikala – např. na lokalitě Divio (dnešní Dijon).¹⁹⁸

Pactus legis Salicae počítá spíše s venkovským osídlením, ale již první Merovejci opřeli svou státní organizaci zejména o **města**. A ve městech byli v podstatě nejdůležitějšími činiteli biskupové. Díky nim města zůstávala důležitými centry země, styk s biskupským kostelem a tedy městem nesměli přerušit ani stále mocnější velkostatkáři a čeleď jejich statků. Seznam galských *civitates* pro dobu kolem r. 600 s jejich hlavními sídly najdeme v práci E. Jamese z r. 1982.¹⁹⁹

Hospodářství měst se také značně opíralo o zemědělství, jak tomu ostatně bylo i v antice. Města však představovala též sídla vzdělanců a zřejmě byla i středisky jakéhosi technického pokroku.²⁰⁰ Soustřeďoval se v nich mezinárodní i domácí obchod.

Úpadek měst ve franském státě samozřejmě existoval a může jej dokumentovat archeologické bádání. Přesto opření královské správy hlavně o města značně přispělo k upevnění franského království v počátcích jeho existence. Mohla tu úzce spolupracovat světská a církevní správa, přetrvávalo tu zázemí pro výběr vzdělaných pracovníků královské administrativy.²⁰¹

Na podstatné části území franského státu se udržovala tradice dřívějších teritoriálních jednotek, v nichž mělo město původně klíčovou roli a jejichž pomocí se spolu s Franky i Římané rychleji začleňovali do vznikajících struktur nového státu. Města byla z velké většiny místy konání církevních synod, které se od sklonku 6. stol. stávaly shromážděními duchovních i světských špiček země. Dá se říci, že města byla jedním z nezanedbatelných činitelů vytváření a rozvoje franského království.

Význam antického dědictví jako celku

O **města**, mezi nimiž nemalou roli hrála ta, která Frankové získali na vizigótském, později na burgundském území, **ale i o další dědictví antiky** – církevní organizaci a římské právo, vzdělanost, římské zkušenosti s daňovým systémem, o římskou šlechtu v administrativě i hospodářství atd. – se ve franském království opřely tendence, směřující **k upevnění státu a královské moci**. Návaznost na ekonomicko-sociální vývoj pozdně římského **zemědělství**, na římskoprávní vztah k půdě, napomáhala feudalizaci franské společnosti. V pozdně antickém vývoji je možno hledat i určité vzory pro opření veřejnoprávní moci o soukromou moc, které umožňovalo posilovat a zdokonalovat administrativu království bez přílišného zvyšování daňového tlaku. (Zároveň ovšem toto opatření zvětšovalo i tendence k partikularismu, k oslabování centrální správy a královské svrchovanosti.)

Přežívání pověsti o původu Franků z Tróje, jež jsme zde sledovali od 7. až do 9. stol., určitě přesvědčivě ukazuje, jak velmi si Frankové starých Římanů vážili. V **titulatuře králů** se objevovaly pozdně římské tituly a přívlastky.²⁰² Záliba v superlativech přitom oproti pozdní antice ještě vzrostla.

K projevům návaznosti na antiku lze jistě počítat i leckdy skutečný zájem „barbarů“ o **vzdělání**, jež bylo ve vyšších franských kruzích značně ceněno. Běžná byla u výše postavených Franků znalost **latinského jazyka**. Latinsky byla vedena královská administrativa, charakteristická částým a důležitým využíváním listin,²⁰³ v latině byly sepisovány kmenové zákoníky i královské zákony, nazývané podle římských zvyklostí *edictum*, *praeceptum* nebo *praeceptio*, *constitutio*, *lex*, *decretum* či *decretio*.

Na základě svého převzetí katolické víry a tradice, kterou se cítili být spojeni s římskou říší, mohli si franští králové připadat zcela **oprávnění k šíření křesťanství** mezi národy, což bylo ostatně povinností každého nově christianizovaného vládce.²⁰⁴ Takto se církev vlastně stávala i oporou výboje a rozšiřování moci mladých křesťanských států a úspěšný výboj zas oporou vlády jejich panovníků.

Franský stát dokázal budovat nejen na základech **předcházejícího germánského, ale i pozdně antického a ortodoxního křesťanského vývoje**. V tom byly jeho nesporné výhody. Ačkoliv obecná vzdělanost v tomto státě oproti antickým měřítkům nepochybně poklesla, uchovávala si k ní alespoň část franské společnosti vždycky úctu a pomáhala ji uchránit přes tzv. temná staletí.²⁰⁵

Za **nejdůležitější faktory úspěšného vývoje franského státu** považují:

Rychlé a zdárné posílení královské moci a vybudování jejího úředního aparátu.

Brzké vypracování psaného práva, v němž byla právní ochrana odstupňována zejména podle služby jedince franskému království.

Připoutání katolické církevní organizace v Gallii k zájmům franského státu, spojení sil církve a království v administrativě a snahách o vnitřní mír.

Úspěšné rychlé zařazení gallořímské složky obyvatelstva do úředních i vojenských služeb franské říše.

Upevnění v té době progresivní role polosvobodných a svobodných rolníků ve franském zemědělství, využití některých římských agrotechnických a řemeslnických postupů.

Využití soukromých majetků k hospodářské podpoře správy státu (toto opatření ovšem později naopak vedlo k partikularizaci franského království).

Dobrou ekonomickou úroveň některých Franky získaných galských oblastí.²⁰⁶

Instituce franského státu se od doby Childerichovy a Chlodvíkovy do konce 6. stol. formovaly ze čtyř hlavních zdrojů: **orgánů starší rodové společnosti** (shromáždění bojovníků a soudní shromáždění svobodných, centenarií, thungini, rachinburgii, vicini tj. sousedé, sousedská obecina), **královské moci, germánské družiny a pozdně římské tradice**. Na prvním místě uvedená složka byla na ústupu, takže vlastní státotvorný význam záležel hlavně na dalších třech.

Římské vzory se zdaleka neomezovaly pouze na názvy úřadů, leckdy vybavených jinými pravomocemi než v pozdně římské říši. Antické zkušenosti se osvědčily např. při budování královské kanceláře a kanceláří některých královských úředníků. Místní správa se opřela o staré římské územní obvody, královská nařízení zase o římské právo.

Absolutismus doby římského dominátu byl zřejmě vzorem pro vznik do značné míry samostatné legislativy merovejských králů.

Novinkou bylo vzhledem k pozdní antice široké propojení vojenských a civilních pravomocí úředníků. Spojení patrimonium a veřejné moci na pozdně římský vývoj navázalo, ale dospělo mnohem dál, zejména proto, že dobře odpovídalo ekonomickým možnostem země.

Církev dokázali Frankové do struktury fungování svého státu integro-

vat velmi úspěšně. Muži zkušení ve státních službách se často stávali biskupy, biskupové se účastnili tvorby zákonů, působili v soudnictví, v péči o chudé, chránili obyvatelstvo svých diecézí před příliš drsnými anebo hrabivými představiteli státní i soukromé moci. Díky církvi se lépe dařila spolupráce „barbarů“ s původním římsko-provinciálním obyvatelstvem. Franskému státu se do jeho služeb povedlo užitečně zapojit intelektuální potenciál Římanů, vojenský potenciál „barbarů“ a hospodářskou sílu královského, církevního i soukromého majetku.

Nebezpečím pro raný franský stát bylo dělení moci mezi členy merovejského rodu, vedoucí k častým občanským válkám a kořistnickým tažením, rušivým vlastní zemi. Pokud však královská moc byla silná, dokázala si úspěšně poradit i s úředníky, opírajícími se o vlastní velká patrimonium.

Základy franského státu, položené v 6. století, lze považovat za zdravé.